Çanakkale

Savaş Alanları

Gezi Rehberi

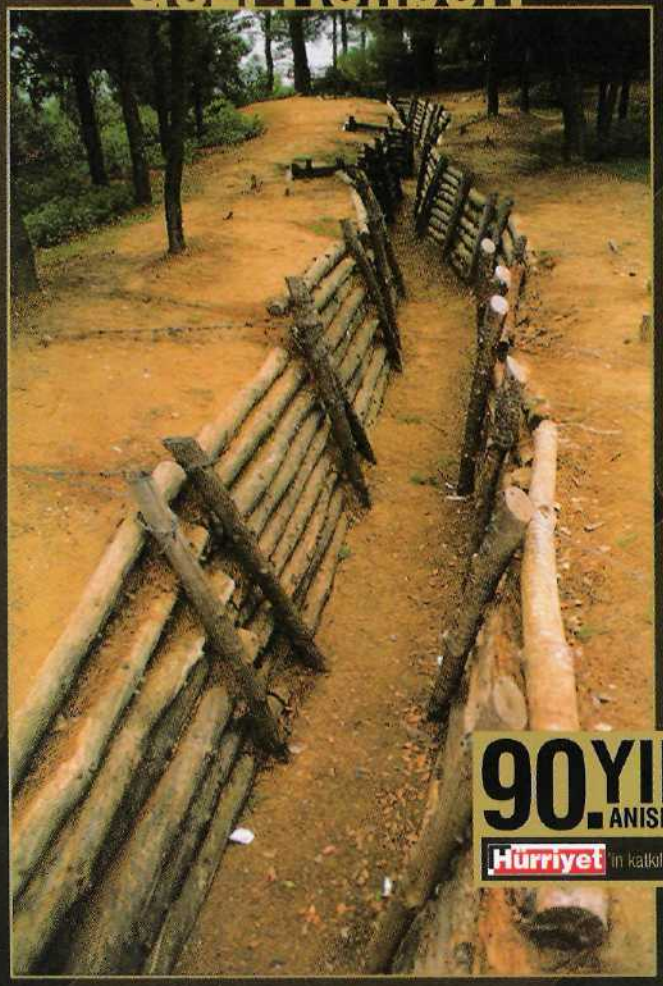

90. YIL ANISINA

Hürriyet'in katkılarıyla

ATLAS

ÇANAKKALE GEÇİLMEZ!

ATLAS
D·B·R
Doğan Burda Rizzoli

Doğan Burda Rizzoli
Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

Yayın Yönetmeni (Sorumlu)
Özcan Yüksek

Yazı İşleri Müdürü
Hüseyin Keçe

Dergi Yapım Koordinatörü
Nazlı Keçe

Görsel Yönetmen
Reyhan Karacadağ

Fotoğraf
Gürsel Göncü

Sayfa Yapımı
Duygu Bayındır

Harita Tasarım ve Uygulama
Eyüp İşkuran

atlas@dbr.com.tr
www.kesfetmekicinbak.com

Hürriyet Medya Towers,
Güneşli / İstanbul 34212
Tel: 0 212 410 35 66
Fax: 0 212 410 35 64

Rehberde yayımlanan yazı, fotoğraf, harita ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz kaynak gösterilerek dahi alıntı yapılamaz.

2004 yılında Eceabat'ta vefat eden uluslararası rehber - tarihçi Babür Arsanu'ya ithaf edilmiştir.

Gezi Rehberi ekibi (soldan):
Gürsel Göncü, Şahin Aldoğan, Dinçer Fındıkoğlu.
Haintepe üzerinde.

Anılan Unutulmayacak

1915 senesinde meydana gelen Çanakkale muharebeleri, 1, Dünya Savaşı ,içerisinde tayin edici öneme sahiptir. Hem Türk hem dünya tarihinin akışını değiştirmiş; unutulmaz fedakârlıklara sahne olmuş; büyük insan kayıplarına yol açmıştır.

Türkiye'de 18 Mart 1915 tarihindeki deniz savaşının yıldönümüyle sembolleşen Çanakkale muharebeleri, esas olarak 25 Nisan 1915'te Müttefik kuvvetlerin Gelibolu Yarımadası'nda yaptıkları çıkarmalarla başlar ve 9 Ocak 1916'da aynı kuvvetlerin kıyılarımızı tamamen terk etmesiyle son bulur. 8.5 ay süren çarpışmalar esas olarak Gelibolu Yarımadası'nın güney ucundaki Seddülbahir- Alçıtepe- Kerevizdere üçgeninde ve yine yarımadanın Kuzey Ege sahillerinde, Kabatape-Conkbayırı-Anafartalar şeridinde cereyan etmiştir.

Bugün aynı coğrafyada, gerek Türk gerek yabancı askerlerin anısına bir dizi mezarlık, abide, heykel, kitabe bulunmaktadır. Bu rehber kitapçık, var olan tüm ziyaret noktalarını ve ilgi odağı haline gelmiş mekânları, hem tarihsel önemi hem de coğrafi konumu açısından irdelemekte, bunlarla İlgili detaylı bilgiler vermektedir. Büyük oranda ana karayolları civarında bulunan bu noktaların her birinin fotoğrafı da, ziyaretçilerin o noktayı tanımaları açısından kitapçığa eklenmiştir.

Rehberin sonundaki detaylı savaş alanları haritası, ziyaretçilerin hem konumlarını hem de ziyaret etmek istedikleri noktayı belirlemelerini sağlayacaktır. Haritadaki her bir nokta numaralandırılmış, bu numaraların karşılıkları sırasıyla kitapçıkta açıklanmıştır. Dolayısıyla ziyaretçiler, muharebe alanları üzerinde bir taraftan dolaşırken, diğer taraftan hem güzergâhlarını belirleyebilecekler hem de gördükleri mezarlık, abide, kitabe ve heykeller hakkında anında bilgi sahibi olabileceklerdir. Ziyaretçiler, hem bulundukları mevki hem de savaşın o alandaki seyri konusunda da dolaylı olarak bilgilendirilecektir. Haritadaki gerek karayolları gerekse İlgi noktaları, uydu teknolojisi (GPS) kullanılarak belirlenmiş, saptanmıştır. Mesafeler ve konumlar, sadece + - 25 metrelik bir yanılma payıyla verilmektedir. Çanakkale kara muharebelerinin geçtiği bölgede yer alan Türk abide, heykel ve kitabelerinde, maalesef yıllardır düzeltilemeyen hatalar mevcuttur. Bu rehber kitapçık, hem ilgili noktalardaki yanlışlara işaret etmekte, hem de doğru bilgileri vermektedir.

Bu rehber kitapçığın yazarları, Çanakkale muharebe arazilerinin insani ve tarihi bir meditasyon sahası olduğuna inanır; bu toprakların hafızasına ve yarattığı bilince güvenir.

Dolayısıyla hangi milletten olursa olsun, düşen bütün askerlerin anısına saygı olarak; bölgeye gelen ziyaretçilerden de bu ortama uygun davranmalarını rica ederler.

Yazanlar
Şahin Aldoğan - Gürsel Göncü

İçindekiler

1. Akbaş Şehitliği ve Anıtı
2. Kilye Koyu Ana Tanıtım Merkezi
3. Kocadere Hastane Şehitliği
4. Kabatepe Taratma Merkezi
5. Kemalyeri Kitabesi
6. Conkbayırı Atatürk Anıtı
7. Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer
8. Conkbayırı Nazif Çakmak Anıtı
9. Chunuk Bair Yeni Zelanda Ulusal Anıtı
10. Chunuk Bair Mezarlığı ve Anıtı
11. Conkbayırı Mehmetçik Kitabeleri
12. Kocaçimentepe Bakı Terası
13. The Farm Mezarlığı
14. Düztepe Siperleri
15. Mesudiye Topu
16. Baby 700 Mezarlığı
17. Arıburnu Yarları
18. Walkers Ridge Mezarlığı
19. The Nek Mezarlığı
20. Mehmet Çavuş Anıtı
21. 57. Piyade Alayı Şehitliği ve Anıtı
22. Quinn's Post Mezarlığı
23. Yüzbaşı Mehmet Şehitliği
24. Yarbay Hüseyin Avni Bey Mezarı
25. Courtney's ve Steel's Post Mezarlığı
26. 4th Battalion Parade Ground Mezarlığı
27. Johnston's Jolly Mezarlığı
28. Kırmızısırt Siperleri
29. Shell Green Mezarlığı
30. Lone Pine Mezarlığı ve Anıtı
31. Kanlısırt Kitabesi
32. Mehmetçiğe Derin Saygı Anıtı
33. Beach Mezarlığı
34. Shrapnel Valley Mezarlığı
35. Plugge's Plateau Mezarlığı
36. Arıburnu 27. Alay Kitabesi
37. Anzac Koyu
38. Anzac Koyu Kitabesi
39. Arıburnu Mezarlığı
40. Anzac Tören Alanı
41. Canterbury Mezarlığı
42. No. 2 Outpost Mezarlığı
43. New Zealand No. 2 Outpost Mezarlığı
44. Embarkation Pier Mezarlığı
45. 7th Field Ambulance Mezarlığı
46. Damakçılık Bayırı Kitabesi
47. Hill 60 Mezarlığı ve Anıtı
48. Green Hill Mezarlığı
49. Hill 10 Mezarlığı
50. Lala Baba Mezarlığı
51. Büyük Kemikli Kitabesi
52. Azmak Mezarlığı
53. Kireçtepe Jandarma Anıtı, Şehitliği ve Kitabesi
54. Yusufçuktepe Kitabeleri
55. Küçük Anafarta Topları
56. Yarbay Halid Bey ve Yarbay Ziya Bey Mezarları
57. Üstğm. Halit Efendi ve Astğm. Ali Rıza Efendi Mezarları
58. Üstğm. Hasan Tahsin ve Alay Müftüsü Mezarları
59. Atatürk Evi
60. Eceabat Yüzbaşı Şehitliği
61. Çamburnu Şehitler Anıtı
62. İsimsiz Topçu Yüzbaşı Şehitliği
63. İstihkâm Yüzbaşı Tahir Bey Anıtı
64. "Dur Yolcu" Yazısı
65. Kilitbahir Kalesi
66. Namazgah Tabyası
67. Mecidiye Şehitliği ve Anıtı
68. Seyit Onbaşı Anıtı
69. Havuzlar Şehitliği ve Anıtı
70. Mülazımsani Mustafa Efendi Mezarı
71. Salim Mutlu Müzesi
72. Çanakkale Savaşları Galerisi
73. Mareşal Fevzi Çakmak Anıtı
74. Kaymakam Hasan Bey Anıtı
75. Çanakkale Şehitler Abidesi
76. Fransız Topları
77. Fransız Mezarlığı ve Anıtı
78. Skew Bridge Mezarlığı
79. Redoubt Mezarlığı
80. İlk Şehitler Anıtı
81. Seddülbahir Cephanelik Şehitliği
82. Seddülbahir Kalesi
83. Doughty-Willy Mezarı
84. Cape Helles Anıtı
85. Yahya Çavuş Şehitliği ve Anıtı
86. Ertuğrul Tabya
87. V Beach Mezarlığı
88. Lancashire Landing Mezarlığı
89. Pink Farm Mezarlığı
90. Twelve Tree Copse Mezarlığı ve Anıtı
91. Son Ok Anıtı
92. Sargıyeri Şehitliği ve Anıtı
93. Zığındere Nuri Yamut Anıtı

Ana İkmal Limanı

İstanbul-Eceabat ana karayolu üzerinde, Gelibolu'yu geçtikten 30 km. sonra sağ tarafta görülen tabela, tali yoldan 200 metre kadar içerideki şehitliği işaret ediyor. Anayolun deniz tarafında girinti yaptığı ve bugün Sahil Koruma Merkezi'nin bulunduğu liman, Akbaş Limanı. Burası Çanakkale muharebeleri sırasında Türk birliklerinin ana ikmal noktalarından biriydi. İstanbul'dan gelen gerek asker gerek malzeme, hava karardıktan sonra bu limana çıkarılıyor ve yine bu noktadan yarımadaya dağıtılıyordu. Akbaş Limanı bu özelliğinden dolayı, savaş boyunca Ege Denizi'nden yapılan aşırtma bombardımanların ve Müttefik denizaltılarının hedefi oldu. Limanın kara tarafında, yolun sağında kalan ve bugün şehitlik ve anıtın bulunduğu vadi, aynı zamanda sıhhiye kuruluşlarının yoğunlaştığı bölgeydi. 6 metre yüksekliğindeki anıt ve hemen yanındaki şehitlikte, cepheden yaralı gelip bu seyyar hastanelerde şehit olan veya deniz bombardımanlarında ölen askerler anılmaktadır. Diğer mezarlar ise, şehitliğin hemen arkasındaki tepe ve yamaçlarda bulunmaktadır.

FOTOĞRAF: MİLLİ PARK MÜDÜRLÜĞÜ

Ziyaretçilerin İlk Durağı

Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Park Müdürlüğü tarafından 2004 yılında yapımına başlanan ve 18 Mart 2005 tarihinde açılacak merkez, Çanakkale muharebeleriyle ilgili ana enformasyon merkezi olarak tasarlandı. Bölgeye gelen ziyaretçilerin, öncelikle bu merkeze uğradıktan sonra, gerekli bilgilerle donanmış olarak muharebe alanlarını ziyaret etmesi bekleniyor. Savaş sırasında Türk birliklerinin ana ikmal noktalarından biri olan Kilye Koyu'nun hemen karşısında, İstanbul- Eceabat ana karayoluna 50 metre mesafede ve tarihi yarımadaya giden 2. derece yolun hemen başında bulunan merkez, ziyaretçilerin tam kullanımına açık ve ücretsiz olacak.

Bir kompleks olarak inşa edilen Ana Tanıtım Merkezi'nde, danışma bürolarının yanı sıra, kapalı ve açık sergi alanları, sinevizyon gösteri salonu, toplantı salonu, kütüphane ve kafeterya (ücretli) bulunuyor.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı'na bağlı Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Park Müdürlüğü, Saros Körfezi'ndeki Ece Limanı ile Çanakkale Boğazı'ndaki Akbaş iskelesi'ni birleştiren hattın güneyindeki 33 bin hektarlık alanda, Eceabat ilçesiyle buna bağlı 8 köyün (Büyük Anafarta, Küçük Anafarta, Bigalı, Kocadere, Behramlı, Alçıtepe, Seddülbahir, Kilitbahir) merkezleri, yabancı mezarlık ve anıtlarının bulunduğu sahalar hariç, idari yetkili ve sorumlu konumunda.

Gerçek Bir Şehitlik

Kilye Koyu Ana Tanıtım Merkezi'nden Kabatepe'ye giden karayolunun, 3. kilometresinde sağ tarafta görülen işaret, hem Kocadere köyüne hem de şehitliğe yönlendiriyor. Şehitlik nispeten bozuk tali yoldan *1* km. kadar içeride. Savaşın ertesinde (1916) oluşturulan çok detaylı Şevki Paşa Haritası'na göre, yarımadada savaş sırasında veya hemen sonrasında yapılmış 23 orijinal şüheda kabristanı bulunuyor. Bunlar aradan geçen 90 yıl içerisinde neredeyse tamamen dağılmış, tarlalaştırılmış veya bozulmuş durumda. Bu şehitlik de onlardan biri. Ayakta kalan birkaç baş taşı ve civara yayılmış çok sayıda insan kemiği, savaş sırasında ölen 2000 şehidimize ait. Kocadere Köyü'nün biraz dışındaki şehitlik, savaş sırasında 16. Tümen Seyyar Hastanesi ve Şimal Grubu Ağır Yaralı Hastanesi'nin bulunduğu bölgeye yapılmış. Burada yatan şehitlerimizden 1324'ünün kimliği, gönüllü araştırmacılar ve Gelibolu Tarihi Milli Parkı yetkililerinin ortak çalışmaları sonucu tespit edildi. Milli park idaresinin "ihya edilecek kabristanlar" programına aldığı şehitlikte, şu an sadece 400 şehidimizin adının yazılı olduğu bir cam pano, tabela ve bayrak bulunuyor. Kocadere köyü, savaş sırasında sıcak çatışma bölgesinin hemen doğusunda kalıyordu ve esas olarak Türk kuvvetlerinin lojistik hizmet merkezi konumundaydı.

Anzac'a Güneyden Bakış

Kilye Tanıtım Merkezi'nden 8 km. sonra, karayolunun kavşak yaptığı noktada sağ tarafta bulunan Kabatepe Tanıtma Merkezi 1980'li yıllarda yapıldı. Merkezin içindeki müzede, Çanakkale Savaşı'nda kullanılan çeşitli araçlar, silahlar, parçalar, doküman ve eşyalar sergileniyor.

Büyük çoğunluğu, 2004 yılında vefat eden ve kendisinin de Alçıtepe köyünde bir özel müzesi bulunan ünlü koleksiyoncu Salim Mutlu'dan alınan parçalarla oluşturulan müze, 08:00-17:00 saatleri arasında ziyarete açık. Giriş ücretinin tam 1.5 YTL, öğrenci 0.75 YTL olduğu müzenin etrafında, savaşı sembolize eden çeşitli heykeller bulunuyor.

Merkezin adını aldığı ve bugün Gökçeada'ya feribot seferlerinin yapıldığı Kabatepe Burnu ve limanı, buradan kuş uçuşu 1 km. batıda yer alıyor.

Savaş sırasında 27. Alay 5. Bölük askerleri tarafından Avustralyalılara karşı savunulan bu kritik mevki çok kuvvetli şekilde tahkim edilmişti.

1915 Mayıs başında Avustralyalıların başarısız , saldırısı dışında sıcak çatışmaya sahne olmadı. Merkezin önündeki platformdan Anzac muharebe alanlarını, çeşitli abide ve mezarlıkları görmek mümkün.

Mustafa Kemal'in Harp Karargâhı

Kabatepe Tanıtma Merkezi'nin arkasından Conkbayırı'na bağlanan yeni yol, Kemalyeri mevkiinden geçiyor. Conkbayırı'na gelmeden yolun solunda görülen Kemalyeri Kitabesi, Sancaktepe'nin güney yamacında bulunuyor. Kitabede M. Kemal'in 3 Mayıs 1915'te verdiği emrin bir bölümü yer almaktadır: "Benimle beraber burada muharebe eden askerler kesinlikle bilmelidir ki, bize verilen namus görevini eksiksiz yapmak için bir adım geri gitmek yoktur. Uyku, dinlenme aramanın, bu dinlenmeden yalnız bizim değil, bütün milletimizin sonsuza kadar yoksun kalmasına neden olacağını hepinize hatırlatırım." Mustafa Kemal'in 25 Nisan ila 17 Mayıs 1915 tarihleri arasındaki karargâhının bulunduğu asıl Kemalyeri (Scrubby Knoll) ise, kuzeydoğu istikametinde bu noktaya 70-80 metre mesafedeki yamacın hemen arkasındadır. Yarbay Fahrettin (Altay) tarafından, Mustafa Kemal'e ithafen Kemalyeri olarak isimlendirilmiştir. 25 Nisan günü Anzac Koyu'na çıkarma yapan Avustralya öncü birliklerinden bazı timler sabahın erken saatlerinde Kemalyeri'nin 200 metre yakınına kadar ulaşmış, fakat bölgeye intikal eden Türk birlikleri karşısında tutunamayarak geri çekilmiştir.

M. Kemal: Tarihi Yapan İnsan

Muharebelerin tartışmasız en önemli noktası olan Conkbayırı, Sarıbayır adını alan tepeler silsilesinin stratejik noktasında konumlanıyor. Hem Anzac hem de Anafartalar bölgesine hâkim pozisyonunda, 258 metre yüksekliğindeki tepede bulunan bronz Atatürk Anıtı, Yeni Zelanda Anıtı'nın tam karşısında.

7-8-9-10 Ağustos tarihlerinde göğüs göğüse vuruşmalara sahne olan Conkbayırı ve civarı, Çanakkale muharebelerinin sembol mekânlarından biri. 8 Ağustos 1915 tarihinde, tepenin güney yamacını ele geçiren Müttefik kuvvetleri, 10 Ağustos sabahı Mustafa Kemal'in emrettiği ani ve büyük bir süngü saldırısıyla geri atılmıştı. Türkler bu tarihten muharebelerin sonuna kadar Conkbayırı'nı elde tuttular. Tepenin Müttefikler tarafından kaybedilişi -her ne kadar sıcak muharebeler Ağustos sonlarına kadar devam etse de- bu noktadan devamla Boğaz'a inerek Türk tabyalarını etkisiz hale getirmek ve donanmaya İstanbul yolunu açmak isteyen ana planın iflası anlamına geliyordu.

Mustafa Kemal'in bu kritik inisiyatifi, muharebelerin kaderi üzerinde tayin edici bir rol oynamıştır.

Olay Doğru, Yer Yanlış

Conkbayın zirvesinde, dört adet tarihi top güllesiyle işaretlenen noktada, "10 Ağustos 1915 Tarihinde Atatürk'ün Saatinin Parçalandığı Yer" tabelası bulunmaktadır. 10 Ağustos günü yapılan süngü hücumu sırasında, Mustafa Kemal'in göğsünün sağ tarafına isabet eden şarapnel parçası, buradaki cep saatini kırmış ve böylelikle Paşa, ağır şekilde yaralanmaktan kurtulmuştur. Çeşitli kaynaklarda aktarılan olay sırasında, Mustafa Kemal'in etrafındaki kurmaylara "Susun, asker duymasın, morali bozulmasın" dediği bilinmektedir. Parçalanan saati, bir anı olarak Ordu Komutanı Liman Von Sanders Paşa almış; Mustafa Kemal'e de kendi saatini hediye etmiştir. Bununla beraber olayın geçtiği yerin, anıtın bulunduğu nokta olması imkânsızdır. Mustafa Kemal'in Müttefik donanma ateşine tamamen açık bir noktada bulunması söz konusu değildir. Olay Conkbayırı'nın güneydoğusundaki Kördere inişinde, tepeye 50 metrelik mesafede cereyan etmiştir. Conkbayırı zirvesinin en çok ziyaret edilen yerlerden biri olması dolayısıyla ve turistik gerekçelerle anıt bu noktaya yapılmıştır.

isimli Bir Kahraman

Tepenin zirvesinde, hemen Atatürk Anıtı'nı yanında, Üsteğmen Nazif Çakmak Anıtı bulunuyor. Üsteğmen, Çanakkale muharebeleri sırasında Conkbayırı ve civarındaki, 9. Tümen'e bağlı 64. Piyade Alayı'nda bölük komutanıydı. Aynı zamanda Mareşal Fevzi Çakmak'ın da küçük kardeşi olan Nazif Çakmak, 8 Ağustos günü saldırıya geçen Yeni Zelanda kuvvetlerine karşı tepeyi savunurken şehit oldu. Mezarın üzerinde her ne kadar "burada şehit oldu" gibi bir ibare varsa da, olayın bu noktadan 70 metre kadar güneyde, bugün çeşmenin ve seyyar satıcıların bulunduğu, 10-15 metrelik no man's land civarında meydana gelmiş olması çok büyük olasılıktır. Sembolik mezarlık sonradan ve yine Conkbayırı'nın bir ilgi alanı olması sebebiyle bu noktaya yapılmıştır. Resmi kayıtlara göre 6-10 Ağustos arasında Conkbayırı ve civarındaki Türk kuvvetleri 9200 kişilik bir zayiata uğramıştır. Bunlardan 3 bini şehittir. Aynı süre zarfında Müttefik kuvvetleri de 12 bin zayiat vermiştir. Bu civarda 70'li yılların sonlarına kadar her tarafta görülen insan kemikleri, siperlerin yeniden İnşası sırasında toplanmış ve anonim mezarlara gömülmüştür.

8 Ağustos 1915'in Anısına

Zirvedeki büyük ve yukarıya doğru daralan, 20.5 metre yüksekliğindeki taş anıt, Yeni Zelandalılar tarafından 1925 yılında yapılmıştır. Yarımadadaki en büyük Yeni Zelanda anıtıdır. Anıtın üzerinde "Yeni Zelanda Seferi Kuvvetleri'nin Anısına- 8 Ağustos 1915- Dünyanın En Uzak Ucundan" yazısı bulunmaktadır. Ağustos muharebeleri sırasında Conkbayırı'na karşı taarruza geçen Yeni Zelanda birlikleri, tepenin güney yamaçlarını işgal etmişlerdi. Özellikle Yarbay William Malone komutasındaki Wellington Taburu 8 Ağustos muharebeleri sırasında ön safta çarpışmış ve büyük zayiat vermişti. Aynı gün, Müttefik donanmasının veya topçusunun dost ateşiyle ölen Malone, savaş sonrasında Yeni Zelandalıların ulusal kahramanı oldu.

Yeni Zelanda birliklerinin ulaşabildikleri en İleri noktalar, anıtın yaklaşık 50-60 metre güneyinde, bugün Conkbayırı Mehmetçik Kitabeleri'nin bulunduğu 261 rakımlı tepenin hemen kenarlarındadır. Her yıl 25 Nisan Anzac Günü dolayısıyla düzenlenen anma törenleri arasında, Yeni Zelandalıların Conkbayırı'nda gerçekleştirdikleri tören de bulunmaktadır.

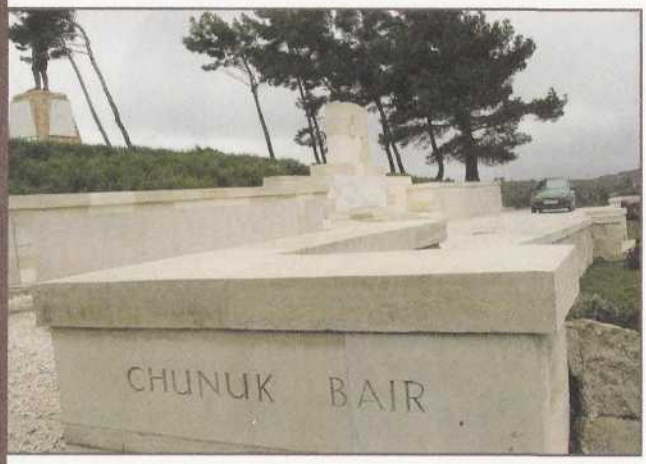

Bütün Ölenler Anılıyor

Çanakkale muharebeleri sırasında ölen, mezarı belli olmayan veya başka bir anıtta isimleri yazılı olmayan 856 askerin anısına yapılan duvar, Conkbayırı'nın doğu yamacında, Kocaçimentepe'ye giden yolun solunda bulunuyor. Duvarda ismi yazılı olanların büyük bölümü, 6-10 Ağustos muharebeleri sırasında bu bölgede ölenlerdir. Wellington Taburu komutanı Yarbay Malone da bu duvarda anılmaktadır.

Yolun sağında ise, içerisinde kimliği belli 10, belli olmayan 620 kişinin gömülü olduğu Yeni Zelanda Mezarlığı bulunmaktadır.

10 Ağustos 1915 tarihinde Conkbayırı'nı ele geçiren Türkler, çarpışmalarda ölen yabancı askerlerin çoğunu buraya gömmüş, savaştan sonra ise aynı yer İngiliz Milletler Topluluğu Savaş Mezarları Komisyonu (CWGC) tarafından oluşturulan 31 mezarlıktan biri olmuştur. Arazinin doğal dokusuna sadık kalınarak yapılan 40 metreye 29 metre ölçülerindeki mezarlıkta, yine 8 Ağustos muharebeleri sırasında ölen, 17 yaşındaki er Martin Persson'ın da mezarı var.

261 Rakımlı Tepe ve Kader Anı

Conkbayırı'nın güney yamacı bitiminden sonra başlayan ve karayolu kenarındaki 261 rakımlı tepede, bu bölgedeki vuruşmaları ve Türk askerinin büyük fedakârlığını yansıtan taş kitabeler bulunuyor. 5 adet kitabe, Tanrı'ya açılmış dua eden bir eli sembolize etmektedir.

8o'li yılların ortalarında yapılan kitabelerde, Conkbayırı için gerek ilk çıkarma günü olan 25 Nisan'da, gerekse Ağustos ayında yapılan muharebelerin özeti verilmekte, Mustafa Kemal'in her iki kritik durumda da yaptığı tayin edici müdahaleler anlatılmaktadır. Mustafa Kemal'in "Arıburnu Hatıratı"nda 25 Nisan 1915 tarihine ilişkin naklettiği kritik safha, bu tepenin üzerinde gerçekleşmiştir.

Aynı gün üstün Avustralya kuvvetleri karşısında geriye çekilen bazı Türk askerlerini durduran Mustafa Kemal, bu noktaya yaklaşan düşman öncü birlikleri karşısında süngü taktırtıp, siper aldırmış ve bilahere karşı saldırı emretmiştir. Mustafa Kemal'in ifadesiyle, "savaşı kazandığımız an, işte bu andır".

Savaşın En Yüksek Noktası

Conkbayırı'ndan kuzeydoğu istikametine yönelen karayolu, yaklaşık 1.5 km. sonra, sola sapan kısa bir yokuşla Kocaçimentepe'ye (Hill 971) ulaşır. 304 metre yüksekliğindeki tepe, bölgenin en yüksek noktasıdır. Savaş sırasında da bu özelliğinden dolayı Müttefik kuvvetlerin hem ilk çıkarma günü olan 25 Nisan'da, hem de ikinci büyük çıkarma günü olan 6-7 Ağustos'ta önemli hedefi olan tepe, tüm saldırılara rağmen ele geçirilememiştir. Kocaçimentepe'nin deniz tarafında kalan (batı) yamaçları, özellikle 7-8-9 Ağustos günlerinde kanlı çarpışmalara sahne olmuştur. Bugün yangın gözetleme istasyonun bulunduğu tepedeki platform, ziyaretçilere özellikle Anafarta sahilleri, Anafarta Ovası ve Tuzla Gölü'nden, doğudaki hâkim tepelere kadar uzanan benzersiz bir muharebe alanları manzarası sunmaktadır. Arıburnu cephesinin en kuzey ucundaki Kocaçimentepe -daha yüksek olmasına rağmen- hem Anafartalar hem de Anzac bölgesine hâkim konumdaki Conkbayırı kadar büyük bir stratejik öneme sahip değildir. Bununla birlikte Anafarta savunmasının belkemiği bu tepe olmuştur.

FOTOĞRAF: JUL SNELDERS

Süngü Hücumunda Gelen Ölüm

Karayolunun dışında, Conkbayırı'nı güneyinden aşağıya doğru (denize doğru) inen orman yolu, Şahinsırtı (Rhododendron Ridge) olarak isimlendirilen hatta tekabül ediyor. Conkbayırı'nı zaptetmeye çalışan Yeni Zelanda birlikleri, Şahinsırtı üzerinden tepeye yaklaşmışlardı.

Ancak yaya olarak inilebilen orman yolunun 200. metresinde, sağ tarafta bulunan tabela bir başka Müttefik mezarlığını işaretliyor: The Farm Mezarlığı. Muharebeler sırasında bu noktada bulunan eski bir çiftlik kalıntısından dolayı bu ismi alan mevki, Ağıl mevkii olarak biliniyor.

1919 yılında yapılan mezarlıkta, toplam 651 İngiliz ve 1 Yeni Zelandalı asker gömülüdür. Bu bölge Yeni Zelandalılardan sonra, 9 Ağustos günü İngiliz kuvvetleri tarafından teslim alınmıştı. Türk birliklerinin 10 Ağustos sabahı, çok erken saatte başlattığı süngü hücumu, bu noktada bulunan İngiliz karargâhına kadar ulaşmış, aralarında Tugay Komutanı General Anthony Baldwin'in bulunduğu 1000 civarında İngiliz askeri kısa sürede öldürülmüştü.

Conkbayırı'nın Eşiği

onkbayırı'ndan aşağıya doğru (güneybatı) inen yolda, ı km. sonra sağ kolda görülen tabela, savaş sırasındaki önemli bir pozisyonu işaretliyor. Düztepe (Battleship Hill veya Big 700) siperleri. Muharebeler sırasında ünlü 19. Tümen'in emrine giren 10. Alay tarafından tutulan bu mevki, esas olarak gözetleme siperleri vazifesi görüyordu. Çıkarmanın yapıldığı ilk gün olan 25 Nisan'dan itibaren sürekli olarak Müttefik donanmasının ağır topçu ateşine maruz kalan Düztepe'nin önemi, Conkbayırı'ndan önceki en önemli yükselti olmasındadır. Mevki, muharebelerin ilerleyen safhasında bu bakımdan tekrar öne çıkmıştır. Özellikle ağustos

ayı muharebeleri sırasında Conkbayırı'na yönelen Müttefik birliklerine ilk müdahale, 72. Alay ve 14. Alay bölükleri tarafından bu noktadan sevkedilmişlerdir.

Düztepe, Arıburnu muharebelerinin sürdüğü 8 ay boyunca Türk tarafında kaldı.

Gemiden Yadigâr

Conkbayırı'ndan sahile inen karayolunun 1. km.'sinde sol taraftaki tabela, yaklaşık 40 metre kadar içeride bulunan Mesudiye Topu'na yönlendiriyor. Namlusu tahrip edilmiş durumdaki 15 cm.'lik top, 13 Aralık 1914 tarihinde Çanakkale Boğazı'nın içerisinde, Sarısığlar Koyu'nda batırılan Mesudiye zırhlısından geliyor. Bu tarihte Boğaz'a sızan İngiliz B-11 denizaltısı tarafından torpillenen Mesudiye zırhlısında 35 kişi şehit olmuştu. Mesudiye'nin topları, Çanakkale muharebeleri başlamadan Ocak 1915'te sökülerek kurtarılmış ve Boğaz savunması için kara bataryalarında konuşlandırılmıştı.

Buradaki topun Çanakkale Savaşı bittikten sonra bu noktaya getirildiği kesin gibidir. 1919 yılında bölgede araştırma yapan Charles Bean başkanlığındaki Avustralya Tarih Araştırma Ekibi topu görmüş ve bu noktanın donanma ateşine açık bir pozisyon olduğundan hareketle, topun sonradan getirildiğini not etmiştir.

Devlerin Buluştuğu Yer

Conkbayırı'ndan inen yolda, Düztepe'nin 100 metre güneyinde, sol taraftaki tabela Baby 700 Mezarlığı'nı gösteriyor.

25 Nisan 1915'teki ilk gün muharebelerinin en şiddetli mekânı olan Kılıçbayırı (Baby 700), mezarlığın hemen arkasında yükselmektedir. Anzac bölgesinin Conkbayırı'ndan sonra en önemli stratejik noktası olan Kılıçbayırı'nda, boğuşma derecesine varan çarpışmalar yaşanmış; 3. Avustralya Tugayı'nın üstün kuvvetlerine karşı kahramanca savaşan 27. ve 57. Alay büyük kayıplar vermiştir, ilk gün birkaç defa el değiştiren tepe, son olarak ı6:30'da Türkler tarafından kesin olarak ele geçirilmiş ve savaşın sonuna kadar savunulmuştur. Tepe özellikle, Müttefikler'in ana ikmal hattı olan Korku Dere'ye (Monash Valley) hâkim konumu ve Çanakkale Boğazı'na inmek isteyen istilacılara Conkbayırı'nı by-pass etme imkânı tanıması yüzünden önem kazanmıştır. Mezarlıkta çoğunluğu Avustralyalı ve Yeni Zelandalı, kimliği belli 43, kimliği belirsiz 450 asker yatmaktadır.

Müttefiklerin Son Kalesi

Aşağıya doğru inen karayolunda, 57. Alay Şehitliği'ne gelmeden sağ koldaki tabelalar, bir dizi önemli mekâna işaret ediyor. Girilen toprak yol 200 metre kadar sonra bittiğinde, "Arıburnu Yarları" levhası görülüyor.

Yükseksırt'la (Russel's Top) Serçetepe'nin (Walker's Ridge) kesiştiği bu nokta, Avustralyalıların Sfenks adını taktıkları kaya oluşumu ve aşağıda görülen Arıburnu için benzersiz bir manzara sunuyor. Muharebeler sırasında Müttefikler tarafından işgal edilen bu nokta, "Türk askerleri buradan aşağıya uçmuş" veya "Avustralyalılar bu yarlardan tırmanmış" şeklindeki karşılıklı asılsız hikayeleriyle de ünlü. Anayoldan itibaren bu noktaya kadar olan bölge, özellikle ağustos ayında şiddetli çarpışmalara sahne oldu.

18. ve 64. Türk Alayları tarafından savunulan bölge, Müttefik birlikleri tarafından da çok kuvvetli bir şekilde tahkim edilmişti. Yükseksırt'taki bu birliklerin çözülmesi, pratik olarak Müttefikler'in denize dökülmesi anlamına gelecekti.

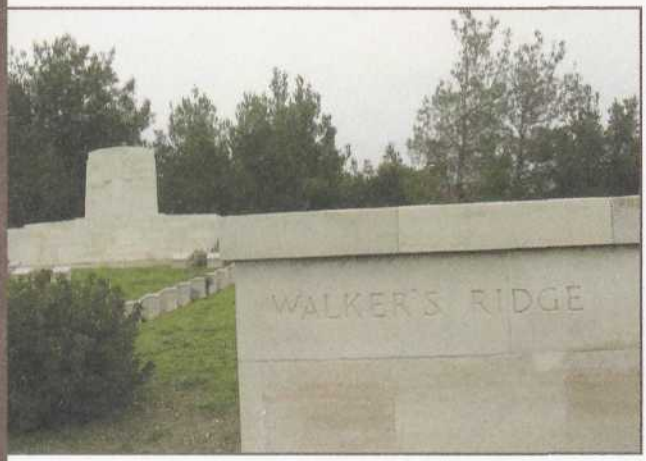

Serçetepeli Yeni Zelandalılar

İngilizce adını Yeni Zelandalı tugay komutanı General H. B. Walker'dan alan Serçetepe üzerindeki mezarlık, savaş sürerken oluşturuldu ve 1919 yılında şimdiki halini aldı. Burada kimlikleri belli 40 Yeni Zelandalı, 12 Avustralyalı ve 1 İngiliz asker yatıyor. Ayrıca ismi belirsiz 12 kişi daha bu mezarlıkta gömülü. 26 asker de sembolik taşlarla anılıyor. Mezarlığın bulunduğu yerdeki siperler, muharebelerin devam ettiği 8 ay boyunca, Yeni Zelanda ve Avustralyalılardan kurulu karma birliklerin komutanı Albay Braund tarafından savunulmuştu.

19 Mayıs 1915 tarihinde hüsranla sonuçlanan büyük Türk saldırısı sırasında, bazı öncü birlikler birkaç defa bu noktaya kadar ulaşmış, fakat her defasında bu siperlerin önünde şehit olmuşlardı.

Bundan cesaret alan Yeni Zelandalıların başlattığı karşı saldırı da, Kılıçbayırı'ndan (Baby 700) gelen Türk ateşi karşısında sonuçsuz kalmıştı.

Kahramanlık ve Trajedi

Cesarettepe (The Nek) üzerindeki mezarlık, savaş sırasında uzunluğu sadece 70-80 metreyi bulan no man's land'in başlangıcında bulunuyor.

Mezarlıkta, 7 Ağustos saldırısında ölen ve sadece 5'i tanımlanabilmiş 316 Avustralya askeri yatıyor. O tarihte, Conkbayırı'na karşı başlatılan ana saldırıdan dikkatleri uzaklaştırmak isteyen Avustralya birlikleri, çok kısa bir süre içerisinde, dört ayrı dalga halinde, Boyun Noktası'na hâkim Türk siperlerine hücum etmişlerdi. Kuvvetli tutulan Türk siperlerinden gelen makineli tüfek ateşi, her seferinde Avustralyalıları biçmiş, ölümün kesin olmasına rağmen saldırı sürdürülmüştü.

8. ve 10. Hafif Süvari Alayları tarafından tekrarlanan bu kahramanca harekâta 600 asker katılmış; bunlardan 234'ü ölmüş, 138'i yaralanmıştı.

Bu trajik olay, Peter Weir'in ünlü "Gallipoli" filminin final sahnesine de esin kaynağı olmuştur.

Yüksek Ruh

Cesarettepe (The Nek) üzerinde, Türk ileri siperlerinin bitip no man's land'in başladığı noktadaki anıt, Mehmet Çavuş ve beraberindeki 25 askerin anısına 1919 yılında yapılmıştır.
Savaş sırasında ve hemen sonrasında yapılan dört Türk anıtından, günümüze kadar kısmen yaşayabilen iki anıttan biridir (diğeri Kireçtepe Jandarma Anıtı). Anıtın sadece kaidesi orijinal olup, üzerindeki taş sonradan yenilenmiştir. Müttefik kuvvetlerine direnen Mehmet Çavuş ve askerleri, tepenin Cesarettepe adını almasına da yol açmışlardır. Her ne kadar burada şehit olduğu yolunda hikâyeler varsa da, 64. Alay'ın bu kahraman çavuşu savaştan sağ çıkmış ve kendisine Enver Paşa'nın özel izniyle teğmen rütbesi verilmiştir. Yozgat'ın (Kırşehir) Çiçekdağ kasabası Sefalı köyünden Mehmet Çavuş, Çanakkale Savaşı'nın simge isimlerinden biri; üstü başı kötü diye madalyasını takmayan yüksek ruhlu bir kahramandı.

"Bir Şey Yapabildim Diyemem Hatırana"

Anayolun üzerindeki en büyük Türk mezarlığı ve anıtı 1992 yılında inşa edildi, ilk çıkarma günü 57. Alay'ın, mayıs ortasından sonra 64. 18. ve 27. Alayların siper hattı olan bu mevki, Kılıçbayırı'nın (Baby 700) güney ucundaki düzlükte (Chessboard) bulunuyor. Efsanevi 57. Alay askerleri anısına yapılan sembolik mezarlıktaki taşlarda ve duvarlarda, tesadüfen belirlenen şehit isimleri yazılıdır. Şehitlik içerisinde üç kademeli bir anıt, 108 yaşındayken 1994'te vefat etmiş Çanakkale Gazisi Hüseyin Kaçmaz'ın heykeli, 57. Alay'ın 25 Nisan'daki karşı saldırısını anlatan bir rölyef, şadırvan ve açık namazgah bulunmaktadır. İlk gün muharebelerinin kaderini tayin eden Mustafa Kemal'e bağlı 57. Alay'ın gerçek şehitliği ise, güneydoğu istikametinde, Çataldere içerisinde bugün bir Türk bayrağının dikili olduğu noktadadır.
Son olarak sembolik şehitliğin hemen yanına, orijinal siper şebekesinin tam üzerine 200 metre uzunluğunda bir otopark yaptırılmıştır.

En İleri, En Tehlikeli

57. Alay Şehitliği'nin 200 metre aşağısında bulunan Bombasırtı (Quinn's Post) mevkii ve yol üzerinde sağ kolda yer alan mezarlık, İngilizce adlarını burayı savunan ve burada ölen Avustralyalı bölük komutanı Yüzbaşı (Binbaşı) Hugh Quinn'den alıyor. 1919 yılında inşa edilen ve kimliği belli olan 36, olmayan 262 askerin yattığı mezarlık, Korku Dere'nin (Monash Valley) bitişindeki Avustralya ileri siperlerinin bulunduğu yere yapılmış.

Çanakkale muharebe coğrafyası içerisinde, savunulması en güç noktalardan biri olan Bombasırtı ve çevresinde Avustralyalı, Yeni Zelandalı ve İngiliz askerler görev yaptı. Mezarlığın bulunduğu nokta, aynı zamanda Müttefik kuvvetlerin Anzac bölgesinde ilerleyebildikleri en ileri nokta olması bakımından önemli. Mezarlığın hemen kuzeyindeki küçük sırt (Dead's Man Ridge- Ölü Adam Sırtı) ise, İngilizce ismini, 3 Mayıs günü bu sırt üzerinde öldürülen Müttefik askerlerinin, Türk ateşine açık bir yer olmasından dolayı, 8 ay boyunca burada kalması sebebiyle aldı.

Bombasırtı'ndan Çıkış Yok

57. Alay'a bağlı bölüklerden birinin komutanı olduğu tahmin edilen Yüzbaşı Mehmet'in mezarı, Quinn's Post Mezarlığı'nın karşısında yer alıyor. Çanakkale muharebelerinde şehit düşen 248 Türk yüzbaşıdan biri olan Mehmet Bey hakkında bilgi yok. Mezar, Çanakkale Savaşı denince ilk akla gelen, sembol olmuş bir mevkiin içerisinde bulunuyor: Bombasırtı (Quinn's Post).

Muharebeler sırasında karşılıklı siperlerin birbirine en fazla yaklaştığı, hatta 8 metreye indiği bu nokta, aynı zamanda karşılıklı kayıpların da had safhaya çıktığı, karşılıklı kahramanlıkların da tarihe yazıldığı yer. Adını, buradaki kesif bomba muharebelerinden alan ve 27. Alay'ın cephesi olan Bombasırtı, Mustafa Kemal'in de "Çanakkale muharebesini kazandıran buradaki ruhtur" diyerek vurguladığı, unutulmaz fedakârlıkların yaşandığı bir yer.

Bombasırtı aynı zamanda Türk ve Müttefik askerlerin birbirlerine sigara, vesaire attıklarının belirtildiği anı ve menkıbelere de ev sahipliği yapıyor.

13 Ağustos: Bayramın İlk Günü

Yüzbaşı Mehmet Şehitliği'nden aşağıya doğru inen anayolda, yine sol taraftaki tabela, Yarbay Hüseyin Avni Bey'in mezarını işaretliyor. Doğu istikametinde Kesik Dere'ye (Mule Valley) doğru inen toprak yol, yaklaşık 1 km. sonra mezarın bulunduğu Zeytinlik mevkiinde (Olive Grove) sona eriyor.

57. Alay Komutanı Yarbay Hüseyin Avni, 13 Ağustos 1915 tarihinde, yakınına düşen bir top mermisi sonucu şehit olmuştu. Hüseyin Avni Bey, şehit düşmeden iki saat kadar önce yine 57. Alay'dan Binbaşı Zeki Bey'le görüşmüş ve kendisine ailesinden gelen özlem dolu mektuptan, çocuklarının bayramda gelip gelmeyeceğini sorduklarından bahsetmiştir. Ramazan ayının son günüdür.

Yarbayın üzerinde fotoğrafının da bulunduğu mezarı, 100-150 metre ileride, Çataldere içerisindeki orijinal şüheda kabristanındayken, sonradan Tekin Arıburnu tarafından şimdiki noktaya nakledilmiştir.

Mezarda aynı zamanda, çoğunluğu ilk gün muharebelerinde şehit düşen 57. Alay askerlerine de bir ithaf bulunmaktadır.

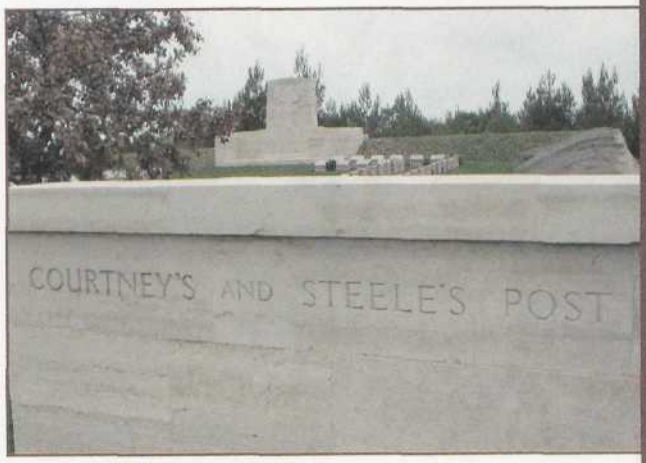

Merkeztepe Karşısında Yatanlar

İnmeye devam eden karayolu üzerinde, sağ tarafta görülen mezarlık, adını bu ileri hattı işgal eden Avustralyalı Yarbay Courtney ve Binbaşı Steel'den alıyor. Müttefik kuvvetleri, çıkarmanın ilk günlerinde tuttukları bu noktalardan daha ileriye gidemediler.

Mezarlığın tam karşısında, anayolun diğer tarafında görülen Merkeztepe (German Officer's Trench) üzerinde de Türk ileri siperleri bulunuyordu.

Anzac bölgesinde, özellikle ağustos ayından sonra, karşıklı hatların stabilize olması ve siper savaşının ağırlık kazanmasıyla birlikte başlayan lağım muharebeleri, özellikle bu noktada yoğunlaşmıştı. Bugün mezarlığın bulunduğu alan da, söz konusu lağım ve tünel sistemlerinin üzerinde kalmaktadır.

1919 yılında yapılan mezarlıkta 7 kimliği belirlenmiş, 160 belirlenememiş asker yatıyor. Ayrıca konulan sembolik taşlarda ise, bu mezarlıkta gömülü olduğu tahmin edilen 58 asker anılıyor.

Ölenlerin çoğunluğunu, 27 Nisan 1915'te bu noktayı almak için savaşan 14. Avustralya Taburu'na bağlı askerler oluşturuyor.

Mayıs Başında Ölüm

Anayoldan sağa sapan toprak yolda, 5 dakikalık yürüme mesafesindesi mezarlık, adını burada savaşan 4. Avustralya Taburu'ndan alıyor.
Muharebeler sırasında yapımına başlanan mezarlık, civardaki diğer küçük iki mezarlığın da bu noktaya taşınmasıyla, 1919 yılında inşa edilmiş.
Kömürkuyu Deresi'ne bakan yükselti (Braund's Hill'in güneyi) üzerinde bulunan bu 270 metrekarelik küçük mezarlıkta, 6'sının kimliği tespit edilememiş, toplam 116 asker yatıyor.

Burada ölenlerin çoğunluğu, ilk çıkarma günü olan 25 Nisan'dan Haziran ayına kadar bu mevkii tutan ve özellikle Mayıs başındaki muharebelere katılan Avustralyalı askerler.

Mezarlığın kuzey yamacına adını veren Albay Henry MacLaurin'in mezarı da burada. MacLaurin 27 Nisan günü, bir Türk keskin nişancısının kurşunuyla öldürülmüştü. Türk nişancıları özellikle savaşın başlarında Müttefik subayların korkulu rüyası olmuş; kısa süre sonra sadece er üniforması giyilmeye başlanmıştı.

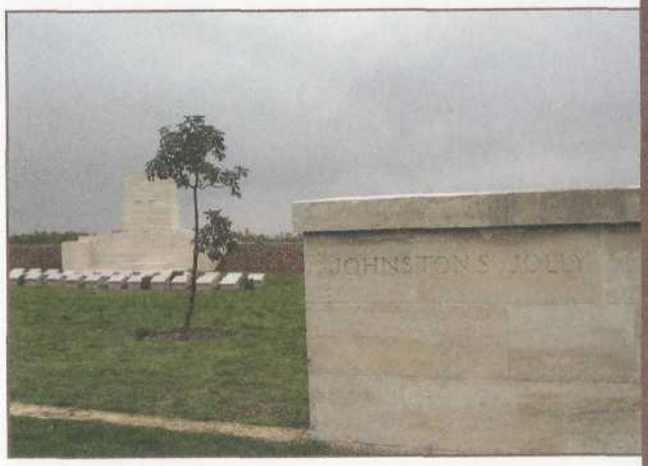

Kırmızısırt'ta Barınmak Zor

Conkbayırı'ndan inen anayol üzerinde, Avustralyalıların ana mezarlığı ve anıtının bulunduğu Kanlısırt'a (Lone Pine) gelmeden sol koldaki mezarlık, adını (bu bölgeye de İngilizce adını veren) Avustralyalı topçu subayı Albay George Johnston'dan alıyor.

Kırmızısırt'ta (Johnston's Jolly) no man's land üzerinde, 1919 yılında yapılan ve 294 metrekarelik bir alana yayılan mezarlıkta 144 asker yatmaktadır. Bunlardan yalnızca birinin kimliği belirlenebilmiştir. Ayrıca 36 askerin anısına konmuş sembolik taşlar bulunmaktadır.

Burada gömülü askerlerin büyük çoğunluğunun, Türklerin 19 Mayıs tarihinde gerçekleştirdikleri geniş çaplı saldırıda ölenler olduğu tahmin edilmektedir. Çıkarmanın ilk günü Kırmızısırt'ı işgal eden Müttefik kuvvetleri, ertesi gün bu noktadan geri atılmış ve takip eden 8 ay boyunca yolun sağ tarafında kalan siperlerinden daha ileriye geçememişlerdir.
Bugün, muharebeler sırasında kazılan siperlerden bazıları halen fark edilebilmektedir.

19 Mayıs ve "Centilmen Düşman"

Yine Lone Pine Anıtı'na gelmeden, anayol üzerinde, sağ tarafta görülen tabela Kırmızısırt'taki Avustralya siperlerini gösteriyor. Tabelaya yanlışlıkla 125. Alay yazılmış. Sivritepe üzerinde bulunan siperlerin yanı sıra, yolun diğer tarafında orijinal bir tünel göze çarpıyor. Burası aynı zamanda, mayıs sonunda başlayan lağım muharebelerinin de çetin geçtiği bir mekân.
Bölgenin bir özelliği de, 19 Mayıs'taki saldırıda yüzlerce Türk askerinin burada şehit düşmüş olması. Kötü planlanan, kötü uygulanan ve sonuçta 3000 civarında Türk askerinin ölümüne yol açan saldırı, aynı zamanda Kırmızısırt'a da adını vermiştir.
Bu tarihten 5 gün sonra taraflar arasında dokuz saatlik bir ateşkes ilan edilmiş; bu süre zarfında bir araya gelen Türk ve Avustralyalı askerler, şehit olanları açtıkları toplu mezarlara gömmüşlerdir.
Bu olayla birlikte, özellikle Türk ve Avustralyalı askerler arasında başlayan "centilmen düşman" ilişkisi savaş sonuna kadar sürmüş, günümüze kadar taşınmıştır.

Cephe Gerisinde Kriket

Lone Pine Mezarlığı'nın girişinden başlayan toprak yol, yaklaşık 1 km. sonra mezarlığa ulaşıyor (4x4, bisiklet veya yürüyerek). Muharebeler sırasında Müttefikler'in topçu yolu olarak kullandığı ve direkt sahile inen bu yol, Avustralya hatlarının gerisinde kalan ve sahile yakın konumdaki Keltepe'nin (Shell Green) kuzeyindeki mezarlıktan geçiyor.
Oldukça büyük bir alana yayılan mezarlık (2310 metrekare), savaş sırasında civarda oluşturulan 4 küçük mezarlığın da 1919'da eklenmesiyle bugünkü halini almış.
Mezarlıkta 408 Avustralyalı, 1 İngiliz asker yatmaktadır. Askerlerin büyük çoğunluğu, muharebelerin ilk haftalarında güney Anzac bölgesinde bulunan birliklerdendir. Türk topçu ateşine karşı kısmen korunaklı bir mıntıkada bulunan bu civarda, özellikle asker sığınakları ve topçu mevzileri mevcuttu. Yine Avustralyalı askerlerin zaman zaman kriket oynadıkları alan da burasıdır.

Yeraltında Can Pazarı

Anzac bölgesinin güneyindeki platonun (400 Plato) güney ucunda bulunan Kanlısırt (Lone Pine) mevkii İngilizce adını savaş sırasında burada bulunan tek bir çam ağacından alıyor.
Bugün mezarlığın bulunduğu geniş saha, Türk hatlarının tam üzerinde bulunuyor. Üzeri kalaslarla kapatılmış, 47. Alay 1. hat siperlerine giren Avustralya askerleri, 4 gün süren yeraltı muharebeleri sonucu, bu noktayı işgal etmişti.
Mezarlıkta büyük çoğunluğu Avustralyalı, kimliği belli 668, belli olmayan 499, toplam 1167 asker yatıyor. Mezarın ucundaki 14 metre yüksekliğinde Lone Pine Anıtı'nda ve çevresindeki isim listelerinde, Çanakkale'de savaşmış ve mezarı belli olmayan 3268 Avustralya, 456 Yeni Zelanda askeri; ve yine ağır yaralandıktan sonra yarımadadan tahliye edilip gemi yolculuğu sırasında ölen ve denize gömülen 1212 asker; toplam 4936 kişi anılıyor.
Avustralya birliklerindeki en genç iki askerin (Hughie O'Donnell-16 ve David Smith- 17) mezarı da burada.

Şehitler Coğrafyası

Lone Pine Mezarlığı'nın karşı çaprazında, Albayrak sırtının bitiminde bulunan kitabe, bu alanda savaşmış ve büyük kahramanlıklara imza atmış 16. Tümen adına dikilmiş.
Taktik öneme sahip Kanlısırt (Lone Pine), ilk gün muharebeleri sırasında Müttefikler tarafından zorlanmış, fakat alınamamıştı. 6 Ağustos'ta Conkbayırı ve Kocaçimentepe hattını ele geçirmek isteyen Müttefikler, Türk birliklerinin dikkatini ve kuvvetini bu noktaya çekmek maksadıyla, yoğun bir bombardımanın ardından taarruza kalktı.
Bombardımandan korunmak için derin yeraltı siper ve koridorlarında mevzilenen Türk birlikleriyle Avustralyalılar arasında, tam 4 gün boyunca boğaz boğaza çarpışmalar yaşandı. 9 Ağustos'ta Kanlısırt'ın batı tarafını kontrol altına alan Avustralya birlikleri, savaşın sonuna kadar burayı korudu.
Muharebeler sırasında iki taraftan da toplam 7 bin kişi öldü veya yaralandı. Şehit olan Türk askerlerinin mezarı yoktur.

Bir Anıtın Hikâyesi

Kabatepe Tanıtma Merkezi'ne gelmeden önceki son durak olan heykel, aşağıya inen yol üzerinde sol tarafta göze çarpar. Albayrak Sırtı'nın güney ucunda bulunan heykel, muharebeler sırasında yaralanan Avustralyalı bir subayı, kendi siperine geri götüren Türk askerini canlandırmaktadır. Heykelin kaidesindeki yazı, olayı daha sonradan Avustralya Genel Valisi olan ve 1915'te Çanakkale'de Anzac bölgesinde savaşan Sir Casey'e dayandırmaktadır. Yarımadadaki Türk mezarlık, abide, kitabe ve heykellerinde sıkça rastlanan ve yıllardır düzeltilmeyen maddi hataların, tamamen uydurma haline dönüştüğü bu örnek; Mehmetçiğe değil saygı, bir saygısızlık anıtı olarak durmakta. Hiçbir ciddi kaynak tarafından doğrulanmayan, zaten pratik olarak da imkânsız bu olayla, yapılan heykel arasında dahi irtibat bulunmuyor. Kaidede bahsedildiği gibi Türk askeri silahsız değildir, üstelik süngü takmıştır, üstelik İngiliz tüfeği kullanmaktadır; subayın yarası göğsünde değil kolundadır, vs.
Her sene durumun saçmalığını gören yetkililer, heykele dokunamadıklarından, Sir Casey'e ait olduğu iddia edilen lafları heykele uydurmaya çalışmakta; durum iyice çığrından çıkmaktadır.

Küçük Arıburnu'ndaki Büyük İnsan

Sahile inen anayoldan sağa sapıp kuzeye, Anzac Koyu'na doğru devam edildiğinde, 2.5 km. kadar sonra ilk ziyaret noktasının tabelası görünür. Sahil yolundan sola doğru ayrılan stabilize yoldan gidilen Beach Mezarlığı, Küçük Arıburnu'nun (Hell Spit) üzerinde yer alır. Aynı zamanda Anzac Koyu'nun başlangıcı olan noktadaki mezarlık, kavisli, ince uzun bir hat şeklinde uzanır. Muharebeler sürerken yapılan ve yine 1919'da bugünkü görünümünü kazanan mezarlıkta 285 Avustralyalı, 50 İngiliz, 21 Yeni Zelandalı, 3 Seylanlı asker yatmaktadır. Mezarlıkta ayrıca 11 asker daha anılmaktadır.
Mezarı burada bulunan ünlüler arasında, savaş sırasında ve özellikle öldükten sonra bir efsane haline gelen John Simpson Kirkpatrick de vardır. "Eşekli Adam" olarak bilinen ve muharebelerin başından itibaren, ateş hattında tehlikeyi hiçe sayarak yaralıları eşeğiyle geri taşıyan sıhhıye eri Kirkpatrick, daha o günlerde bir sembol olmuştu. 19 Mayıs Türk taaruzu sırasında, yine yaralı taşırken Steel's Post yakınlarında vurularak ölen 22 yaşındaki Kirkpatrick, bugün Avustralyalıların milli kahramanları arasında.

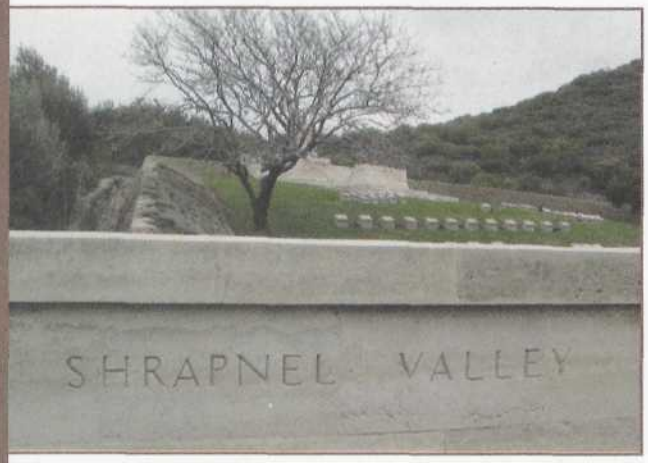

Ateş Hattına Çıkan Vadi

Sahilden devam eden yolda, hemen sağdaki bir işaret, içeriye doğru 50 metrelik bir mesafede bulunan diğer bir mezarlığı gösteriyor. Korku Dere'nin (Monash Valley) sonu olan bu mevki, 25 Nisan günü yapılan çıkarma sırasında, Türk kuvvetlerinin yoğun şarapnel mermilerinin hedefi haline geldiğinden, Avustralyalılar tarafından Şarapnel Vadisi olarak adlandırılıyor.

Savaş sırasında yapımına başlanan mezarlığa, daha sonra civardaki diğer tekil mezarlar da taşınmış. Avustralya'dan 527, Yeni Zelanda'dan 56, İngiltere'den 28 askerin gömülü bulunduğu mezarlıkta, kimliği belirlenemeyen 85 kişi daha yatıyor. Ayrıca 23 Müttefik askeri daha bu mezarlıkta anılıyor.

Bombasırtı'na (Quinn's Post) ismi verilen ve 29 Mayıs'ta orada öldürülen Binbaşı Hugh Quinn de bu mezarlıkta. Korku Dere'nin bu en alt kısmından itibaren, yukarıya, doğu istikametindeki cephe hattına doğru yükselen vadi, Müttefik kuvvetlerin ana ikmal yolunu oluşturuyordu.

Haintepe'de 1500'e Karşı 60 Kişi

Shrapnel Valley Mezarlığı'nın hemen solundaki işaret, yaklaşık 1 km. mesafedeki Plugge's Plateau Mezarlığı'nı gösteriyor. Sadece yayan gidilebilecek, dik ve tehlikeli bir patika, MacLagan Sırtı üzerinden Haintepe'ye (Plugge's Plateau) yöneliyor.

Türkçe adını Müttefikler'in bu civara yerleştirdikleri top bataryalarından, İngilizce adını ise karargâhını ilk gün burada kuran Albay Arthur Plugge'den alan tepe, aynı zamanda 25 Nisan günü Anzac Koyu'na çıkan Avustralya kuvvetlerinin ilk işgal ettikleri yer. Çok küçük bir mezarlık olan (81 metrekare) Plugge's Plateau'da 12 Avustralyalı, 8 Yeni Zelandalı ve 4 kimliği bilinmeyen asker yatıyor. 25 Nisan'da Haintepe'yi hem donanma ateşine hem de karaya çıkan 1500 kişilik Anzac birliklerine karşı 27. Alay, 8. Bölük, 2. Takım'dan Asteğmen Muharrem ve 60 er, tam 1 saat boyunca savunmuştur. Muharrem Efendi'nin ağır yaralandığı muharebeden, sadece 3-4 Türk askeri sağ çıkabildi. Tepenin üzerinden Anzac Koyu'nun ve sahil şeridinin görüntüsü olağanüstüdür.

Sahil Kahramanları

Tekrar sahil yoluna indikten sonra, biraz ileride bu kez deniz tarafında bir kitabe göze çarpıyor. Küçük Arıburnu'nun üzerindeki küçük tepede, küçük bir birliğin, sadece bir manganın büyük kahramanlığı nakledilliyor.
Avustralyalıların 25 Nisan'da çıkarma yaptığı Anzac Koyu ve çevresi sadece 1 Türk bölüğü tarafından tutulmaktaydı. Bu askerlerin isabetli atışları ve inatçı direnişleri, Anzac kuvvetlerini bir süre de olsa yavaşlattı ve gerideki Türk birliklerine altın kıymetinde birkaç saat kazandırdı.
5. Ordu Komutanı Liman Von Sanders, genel savunma stratejisi olarak kıyı şeridini perakende birliklerle tutmayı, esas ana kuvvetleri ise, çıkarma yapılan bölgelere kaydırmak üzere geride bulundurmayı benimsemişti. Kendisi aynı zamanda, özellikle yarımadanın bu bölgesine bir çıkarma yapılacağını öngörmemekte, çok daha kuzeyden, Saros-Bolayır civarından bir saldırı geleceğini tahmin etmekteydi.
25 Nisan günü Kabatepe'den itibaren kuzeye doğru 8 km'lik kıyı şeridini, sadece iki bölük Türk askeri korumaktaydı.

Sonun Başlangıcı

Çanakkale muharebeleri deyince ilk akla gelen yerlerden biri olan koy, yolun deniz tarafındaki tabela ve hemen yanındaki Türkçe-İngilizce yer panosuyla belirleniyor. 1985 yılında resmen bu isimle tanımlanan koy, Küçük Arıburnu ve Arıburnu arasında kalan şeritte ve 600 metre uzunluğunda. Muharebeler sırasında 25 metre genişliğinde olan sahil, karayolunun yapımı ve erozyon nedeniyle bugün 3-4 metreye inmiş durumda.
25 Nisan 1915 tarihinde, Anzac kuvvetleri sabah 04:30'dan itibaren bu koya ve civarına çıkarma yaptı, ilk günün sonunda 16 bin asker karaya çıkmıştı. Orijinal plana göre 2 km. daha güneye, Kabatepe'ye çıkması gereken kuvvetlerin neden bu noktaya çıktığı uzun zaman literatürü meşgul eden bir konu olmuş, çeşitli hipotezler (akıntı, Türk dubaları, İngilizlerin hatası vs.) ortaya atılmıştır. Oysa ki gerek planlarda, gerekse verilen son emirlerde, birliklerin daha kuzeye yönelmesi bir opsiyon olarak yer almaktadır. Kaldı ki Kabatepe ve civarı, Türk kuvvetlen tarafından çok sıkı şekilde korunmaktaydı. Top ateşine karşı korunaklı Anzac Koyu, savaşın sonuna kadar Anzac birliklerinin ana ikmal merkezi olarak kullanıldı.

Evrensel Dostluk Mesajı

Anzac Koyu'nun bitiminde, Arıburnu Mezarlığı'nın hemen yanındaki kitabe, Atatürk'ün 1934 yılında yazdığı ve dönemin içişleri bakanı aracılığıyla duyurduğu, uluslararası üne sahip mesajını yansıtıyor: "Bu memleketin toprakları üzerinde kanlarını döken kahramanlar! Burada dost bir vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz! Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra artık bizim evlatlarımız olmuşlardır." Mesajın İngilizcesindeki "...There is no difference between the Johnnies and Mehmets to us, where they lie side by side here in this country of ours... (Memleketimizin topraklarında yan yana yatan Mehmetçikleri ve Müttefik askerlerini birbirinden ayırmıyoruz) ibaresi yanlış çeviriden kaynaklanmaktadır.

Denize Sıfır Ebedi İstirahat

Arıburnu üzerinde, Anzac Koyu'nun kuzey ucunda, denize sıfır hafif meyilli arazi üzerine yapılmış mezarlık, aynı zamanda 25 Nisan günü Avustralya kayıklarının karaya ilk değdiği noktaya da tekabül ediyor. 151 Avustralyalı, 35 Yeni Zelandalı, 27 İngiliz ve 1 Maltalı askerin gömülü bulunduğu mezarlıkta, kimliği belirsiz 37 asker de yatıyor. Mezarlığa 1926-27 yıllarında da transferler yapılmış. Muharebeler sürerken yapılan ve 1270 metrekare alana yayılan mezarlıkta, 7 Ağustos'ta, Boyun Noktası'ndan (The Nek) başlatılan trajik saldırıda hayatını kaybeden 8. ve 10. Hafif Süvari Alayı'na bağlı Avustralyalı askerlerin küçük bir bölümü bulunuyor. Mezarlıktaki Maltalı asker Guiseppe Camilleri ise, 1915 Eylül ayında Anzac bölgesine getirilen ve burada işçi olarak çalıştırılan 200 Maltalı ve 200 Mısırlıdan biri. Mezarlığın bulunduğu noktadan itibaren, Anafartalar istikametine doğru uzanan sahil şeridi ise önce Kuzey Plajı (North Beach), daha sonra ise Okyanus Plajı (Ocean Beach) adını alıyor.

25 Nisanlarda, Şafaktan Önce

Sahil yolundan kuzeye devam ederken genişleyen yol ve deniz tarafındaki taş duvarın üzerindeki Anzac yazısı, Anzac tören alanına gelindiğini belirtiyor. 2002 yılında oluşturulan bu geniş alan, 25 Nisan 1915'in yıldönümlerinde yarımadaya gelen binlerce Avustralyalı ve Yeni Zelandalı ziyaretçinin, anma törenlerine rahatlıkla katılabilmesi maksadıyla yapıldı.

Yeni alanın yapımından önce, Anzac Günü anma törenleri, Arıburnu Mezarlığı içinde ve civarında yapılıyordu. Bu küçük alana binlerce insanın sığmaması ve mezarlığın giderek tahrip olması yüzünden, yeni bir tören alanına ihtiyaç duyuldu. Avustralya ve Yeni Zelanda için en önemli ulusal gün kabul edilen 25 Nisan Anzac Günü, kaynağını aynı tarihte bu kıyılara yapılan çıkarmadan alıyor. Sabah gün doğmadan "şafak ayini"yle (dawn service) başlayan anma törenleri, saygı duruşunun ardından, dönem şarkılarının söylenmesi, şiirlerin okunması, dualar ve konuşmalarla devam ediyor.

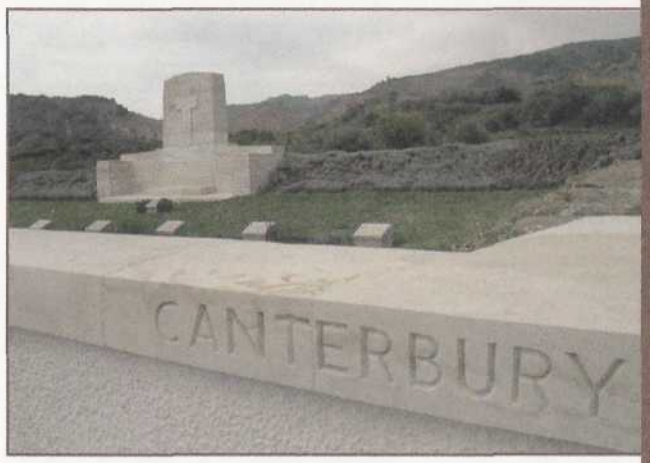

Hâkim Tepelerin Altında

Anzac Tören Alanı'ndan hemen sonra, Anafartalar'a doğru giden sahil yolu üzerinde, kara tarafındaki mezarlık, 1919 yılından sonra yapılmış. Serçetepe'nin (Walker's Ridge) tabanındaki 276 metrekarelik bir alana inşa edilen mezarlık, burada yatan askerlerin çoğunluğu Canterbury Taburu'na bağlı olduğu için aynı isimle anılıyor.

Muharebeler sırasında Yeni Zelandalı askerlerin sorumlu olduğu bu yerdeki mezarlık, çevredeki tekil mezarlıkların toplanmasıyla oluşturulmuş. Mezarlıkta 16 kimliği belli, 6 kimliği belirsiz 22 kişi gömülüdür. Bu noktadan bakıldığında, özellikle Conkbayırı ve Boyun Noktası'na doğru mükemmel bir manzara görülür.

Mezarlığın tam karşısına denk düşen deniz kenarında ise, ilk çıkarma günü kullanılan kayıklardan birinin kalıntısı bulunmaktadır. Yine aynı civarda, sığ suyun içinde, savaştan kalma bir dizi küçük tekne kalıntısı da yer almaktadır.

Mahmuzsırt Etekleri

Anayolun kara tarafında, 50 metre kadar içeride bulunan mezarlık, Mahmuzsırt'ın (No: 2 Outpost) eteğine yapılmış. Muharebeler sırasında inşa edilen mezarlıkta 32 Yeni Zelandalı, 7 Avustralyalı, 3 İngiliz bulunmakta.

Kimliği tespit edilemeyen 66 kişiye karşın, ayrıca burada anılan toplam 48 asker mevcuttur, ilk çıkarma günü öldürülen Avustralyalı askerlerin bir kısmıyla, 30 Mayıs ve ağustos ayı muharebelerinde öldürülen kimi Yeni Zelandalı ve İngiliz askerler burada buluşmuştur.

Mezarlığın bulunduğu bölge, savaş esnasında özellikle seyyar hastanelerin ve ağır yaralı tahliye istasyonlarının bulunduğu bölgeydi. Dolayısıyla burada yatanların önemli kısmını, yaralandıktan sonra ölenler oluşturmaktadır.

Yeni Zelanda diş kliniği de bu noktada bulunmaktaydı. Anzac askerlerinin hatırı sayılır bir bölümü, kumanyalarının değişmez parçası olan sert bisküviler yüzünden diş problemi yaşamış, sadece 1. Avustralya Tümeni'nden 600 kişi, temmuz ayı sonuna kadar savaş dışı kalmış ve yarımadadan tahliye edilmişti.

Toplu Mezarlık

Sahil yolundan devam ederken 100 metre sonra tekrar kara tarafında, ama bu kez hemen yol kenarındaki mezarlığın da yapımına, yine savaş sürerken başlanmış.

Şapkatepe olarak bilinen küçük tepenin hemen altında, tek ve uzun bir sıra şeklinde tasarlanan mezarlıkta, kimliği belli 2 ingiliz askeriyle, tanımlanamamış 150 asker yatmaktadır. 13 Yeni Zelandalı, 10 İngiliz ve 8 Avustralyalı askerin de buraya gömüldüğüne inanılmaktadır. Burada yatanlar arasında Anzac birliklerinin şef sıhhiye subayı Albay Neville Manders de bulunmaktadır. Manders hem ilk çıkarma günlerinde hem ağustos muharebelerinde, bu civarda biriken çok sayıda yaralı Anzac askerini bir an önce tahliye etmek için büyük çaba göstermiş; fakat kendisi de serseri bir kurşunla hayatını kaybetmiştir.

Müttefik kuvvetleri 25 Nisan günü yaptıkları çıkarmadan sonra hızla ilerleyeceklerini ve Boğaz'a ineceklerini düşünmüşler; büyük bir dirençle karşılaşacaklarını hesap etmemişlerdi. Bu konuda önlem alınmaması, sahilde biriken çok sayıda yaralının burada saatlerce beklemesini getirmiştir.

Göz Alıcı Bir Mezarlık

Mezarlık sahil yolu üzerinde Anzac muharebe alanlarının bitip Anafartalar muharebe alanlarının başladığı noktada bulunuyor. Adını ise (tahliye iskelesi) 6 Ağustos tarihinde bu noktanın hemen ilerisindeki kıyıda inşa edilen ve yaralıları tahliye etmek için kullanılan istasyondan alıyor (su seviyesi, yaralıları taşıyacak teknelerin yanaşması için elverişli olmamış ve iskele kaldırılmıştır). 1919 yılından sonra, civardaki diğer küçük mezarlıkların da buraya transfer edilmesiyle yapılan Embarkation Pier, yarımadadaki en yeşil ve göz alıcı mezarlık. Burada kimlikleri tespit edilebilmiş sadece 7 Avustralyalı ve 13 Yeni Zelandalı asker yatıyor. 662 kişinin ise kimlikleri bilinmiyor. 262 Müttefik askeri de ayrıca konulan taşlarda anılıyor. Mezarlıkta bulunanların çoğunluğu 6 Ağustos'taki çarpışmalarda ölen askerler. Embarkation Pier Mezarlığı'ndan itibaren ana sahil yolu içeriye doğru girmeye başlıyor. Yine aynı noktadan ayrılan toprak yol ise, deniz kenarını izleyerek 5 km. sonra Küçük Kemikli Burnu üzerindeki Lala Baba Mezarlığı'na ulaşıyor.

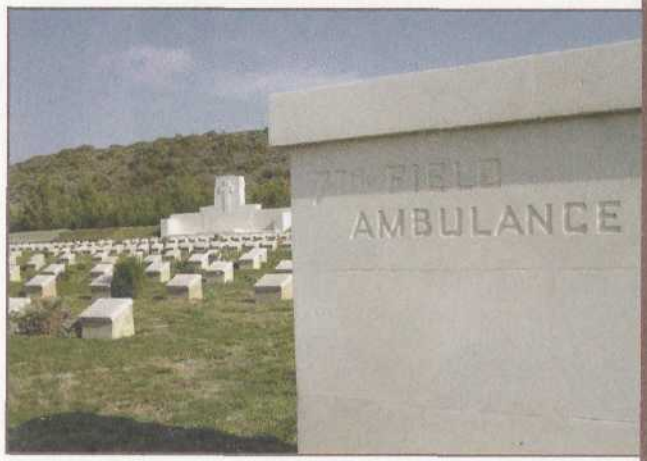

İngiliz Askeri Çoğunlukta

Embarkation Pier Mezarlığı'ndan 500 metre kadar ileride, yolun sağ tarafında kalan mezarlık, Arpaören mevkiinin güneyinde (Walden Point) bulunuyor. Mezarlığın adı, muharebelerin artık hız kestiği eylül ayının ortalarında yarımadaya gelen, Avustralya 7. Sahra Hastanesi'nden geliyor. Bununla birlikte, savaştan sonra yakın küçük mezarlıkların buraya taşınmasıyla daha da genişletilen 7th Field Ambulance'ta, ağırlıklı olarak 54. Tümen'e bağlı ve eylül-kasım ayları arasındaki, cephenin görece sakin olduğu dönemde öldürülen İngiliz askerleri yatıyor.
Mezarlıktaki 433 taştan 130'u İngiliz, 21'i Avustralyalı ve 20'si Yeni Zelandalı askerler için konmuş. 262 meçhul askerin de bulunduğu mezarlıkta, buraya gömüldüğüne inanılan 207 kişi de anılıyor.

Buradaki Avustralyalı askerlerin çoğunluğu ise ağustos ayı muharebelerinde hayatını kaybetmiş.

Kocaçimentepe Yolu

Anafartalar bölgesinin başlangıcında, içeriye doğru kıvrılan anayolun 50 metre kadar sağında bulunan kitabe, Çatlakdere'nin sol yamacına, Damakçılık Bayırı'nın kuzeybatısına denk düşüyor. Kocaçimentepe'yi hedefleyen Müttefik kuvvetlerinin önündeki önemli bir bağlantı noktası konumunda olan Damakçılık Bayırı ve civarı, 9-21 Ağustos tarihleri arasında kanlı çarpışmalara sahne olmuştu. Bu muharebelerde Türkler yaklaşık 2500 kişi, İngilizler 4500 kişi civarında zayiat vermişlerdir.
Kitabenin üzerinde, "Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal 7. Tümeni 9 Ağustos 1915 günü Damakçılık Bayırı'na taarruz ettirerek Anzac Kolordusu'nun 9. İngiliz Kolordusu ile işbirliğini ve Kocaçimentepe yönünde belirecek tehlikeyi önledi" ibaresi yer almaktadır.
6 Ağustos gecesi 14. Alay'a bağlı birliklerce tutulan tepe, aynı zamanda 150 Türk askerinin de esir düştüğü noktadır.

Bombatepe'de Metreler İçin

Anayoldan devam ederken, Büyük Anafarta köyü sapağına gelmeden sağ kolda görülen tabela, yaklaşık 500 metre içeride bulunan mezarlığa yönlendiriyor. Bombatepe'nin (Hill 60) güneybatı yamacındaki mezarlıkta gömülü 754 kişiden sadece 42'sinin kimlikleri tespit edilebilmiştir.
Mezarlığın merkezindeki Yeni Zelanda Anıtı'nda ise, Ağustos ve Eylül ayındaki Bombatepe muharebelerinde ölen ve mezarı bilinmeyen 182 Yeni Zelandalı asker anılmaktadır. Türk 7. Tümen'in cephesi olan Bombatepe, muharebeler sırasında şiddetli çarpışmalara sahne olmuş, tepenin batı yamaçları Müttefik kuvvetleri tarafından ele geçirilmişti. Bugün çam ağaçlarıyla örtülü tepe, 1915'te orijinal florasında, en fazla 1 metre yüksekliğindeki sık çalılarla kaplıydı. Tepenin önemi, hemen batısındaki geniş ovaya hâkim olmasında, Anzac ve Suvla bölgeleri arasındaki temel irtibatı sağlamasında ve civarında su kaynakları bulunmasında (İngilizler ciddi bir su sıkıntısı içerisindeydi) yatıyordu.

2. Anafartalar'da Düşenler

Güneye devam eden anayolda, Küçük Anafarta köyüne giden yol sapağında, sağ kolda bulunan mezarlık; Mestantepe'nin doğusunda Yeşiltepe'nin (Green Hill) güneybatı yamacında yer alıyor. Muharebeler sırasında Türk 12. Tümen'inin sol kanadına denk düşen bu mevki, 7 Ağustos akşamı İrlanda birliklerince işgal edilmişti. 9595 metrekarelik büyük bir alana yayılan mezarlıkta 775'inin kimliği belli toplam 2196 asker yatmaktadır. 1919 yılında, civardaki diğer küçük mezarlıkların da buraya eklenmesiyle oluşturulan Green Hill'de ağırlıklı olarak bu cephede savaşan İngilizler yatmaktadır.

Çoğu 2. Anafartalar Savaşı olarak bilinen ve 21 Ağustos'ta başlayan şiddetli muharebelerde ölen askerler arasında, Churchill'in gözdelerinden biri olan General Thomas Longford da bulunuyor. Longford, Yusufçuktepe'ye (Scimitar Hill) yapılan saldırı sırasında askerlerinin önünde ilerlemiş ve tepeden gelen Türk ateşi sonucu, yanındaki kurmaylarıyla birlikte can vermişti.

Softatepe'nin Keskin Nişancıları

Suvla Ovası'nda, Tuzla Gölü'nü soluna alarak devam eden yol, batı istikametine, denize doğru dönerek Büyük Kemikli Burnu'na ilerliyor. Yolun solundaki tabela, Softatepe'nin (Hill 10) hemen arkasındaki mezarlığa işaret ediyor.

Bu nokta 6 Ağustos'taki ikinci Müttefik çıkarması sırasında, Alman Binbaşı Wilhelm Wilmer komutasındaki Bursa Jandarma Taburu'nun sadece 1 bölüğü tarafından savunulmaktaydı. İngilizler hem Türklerin etkili tüfek atışları hem de çeşitli operasyon ve organizasyon bozuklukları yüzünden, ancak ertesi gün sabah saatlerinde Softatepe'yi ele geçirebildiler. Fakat Wilmer komutasındaki Türk askerleri ve özellikle keskin nişancılar, kontrollü bir şekilde geri çekilmişlerdi. Hill 10 Mezarlığı, civardaki tekil veya küçük grup mezarların buraya getirilmesiyle, savaştan sonra 1919 yılında oluşturulmuş. Mezarlıkta toplam 699 kişi yatıyor. Bunlardan 547'si İngiliz, 2'si Avustralyalı, 8'i Kanadalı; 150'sinin ise kimliği belirsiz. Softatepe daha sonra Müttefik kuvvetler tarafından sinyal istasyonu ve topçu batarya mevkii olarak kullanıldı.

FOTOĞRAF: JUL SNELDERS

Yeni İngiliz Ordusu Savaşa Giriyor

Küçük Kemikli Burnu (Nibrunesi Point) üzerindeki mezarlık, aynı zamanda 9. İngiliz Kolordusu'nun 6 Ağustos 1915 gecesi çıkarma yaptığı yerin yakınında, Lala Baba Tepesi'nin batısında konumlanıyor.

Mezarlığın girişindeki panoda şu sözler yer alıyor. "Suvla Körfezi ve Tuzla Gölü arasındaki kıstakta yer alan ve Lata Baba adını taşıyan bu tepecik, 6 Ağustos 1915 tarihinde gece yarısına doğru 6. Yorkshire Alayı tarafından zaptedilmiştir.

Kuvvetle savunulan Lala Baba'ya karşı yapılan bu başarılı saldırı, 1914-1918 Savaşı'nda İngiliz ordusu tarafından oluşturulan yeni birliklerin ilk harekâtıdır." Bununla birlikte, bahsedilen tarihte tepeyi tutan Türk kuvvetleri sadece 1 takım askerle sınırlıdır. Teğmen Saffet komutasındaki bu askerler, esas olarak sahil keşif, emniyet gözetleme postası olarak faaliyet göstermekteydi. Bu takım, kontrollü şekilde, vuruşarak geri çekilmiştir.

Lala Baba Mezarlığı'nda 216 İngiliz askeri yatmaktadır. Bunlardan 53'ünün kimlikleri tespit edilememiştir.

20 Aralık'ta Gittiler

Büyük Kemikli Burnu'nun üzerinde, karayolunun bittiği noktada bulunan kitabede şöyle yazmaktadır: "1915 yılının 25 Nisan sabahı Arıburnu'na, 6-7 Ağustos gecesinde Anafartalar Limanı'na çıkan düşman kuvvetleri, aylar süren muharebelerden sonra Gelibolu Yarımadası'ndaki Türk savunmasının geçilemeyeceğini anlayarak 20 Aralık'ta bu cepheleri boşalttı."

Kitabenin bulunduğu noktanın hemen doğusundaki Gazi Baba Tepesi, 7 Ağustos günü çıkarma yapan İngilizlerin temel hedeflen arasındaydı. Buradan itibaren başlayan ve Karakol Dağı- Kireçtepe silsilesi ile devam eden, Çanakkale muharebelerinin en kuzey hattında, ağustos ayı içerisinde şiddetli muharebeler cereyan etti. Taşlık ve çok zor bir arazi üzerindeki çarpışmalar, özellikle Türk jandarmasının benzersiz kahramanlıklarıyla doludur. Çıkarmadan sonra İngiliz 9. Kolordusu'nun ana karargâhı olan Büyük Kemikli Burnu ve Suvla Körfezi, İÖ 4. yüzyıla tarihlenen antik yerleşimlere de ev sahipliği yapmış. Bugün Büyük Kemikli civarında sadece birkaç balıkçı barınağı, deniz feneri ve vahşi bir tabiat görülüyor.

Bulutlanan Gerçekler

Büyük Kemikli Burnu'ndan geri döndükten sonra, Hill 10 Mezarlığı'nı geçer geçmez sola sapan yolun başında iki tabela görülür: Azmak Cemetery ve Kireçtepe Jandarma Şehitliği. Sapaktan yaklaşık 1.5 km. sonra, sağa ayrılan stabilize yol Azmak Mezarlığı'na çıkıyor.

Adını hemen batısındaki Azmak Dere'den alan mezarlık, Küçük Anafarta Ovası'nın da kuzeybatı köşesinde bulunuyor. Bugün mezarlığın bulunduğu noktadan ancak 500 metre kadar doğuya ilerleyebilen Müttefik kuvvetleri, ovaya hâkim pozisyonda bulunan Kavak Tepe ve Tekke Tepe'yi çok zorlamalarına rağmen ele geçirememişlerdi. Çeşitli asılsız efsanelere konu edilen meşhur "bulut hadisesi"nin yaşandığı coğrafya da burasıdır. Norfolk Alayı'na bağlı Sandringham Bölüğü, 12 Ağustos tarihinde başlatılan saldırıda Türk hatlarının gerisine düşmüş ve 180 askerden bir daha haber alınamamıştı.

Ova aynı zamanda, Kasım 1915'te yaşanan büyük fırtına ve don alayında, her iki taraftan da yüzlerce askerin ölümüne sahne olmuştur.

Azmak Mezarlığı'nda Müttefik askerlerden 1074 kişinin mezarı bulunuyor. Bunlardan 684'ü isimsizdir.

Kuzeyi Kapatan jandarma

Azmak Mezarlığı'ndan sonra kuzeydoğu istikametinde devam eden yol, 3.5 km. sonra Kireçtepe Jandarma Şehitliği ve Anıtı'na varıyor. Burası yarımadadaki gerçek şehitliklerden biri. Savaş sırasında yapılan ve Türk hatlarının gerisinde bulunan kabristanda 127., 19., 17., 39. Alaylarla, 11. ve 12. Topçu Alaylarında, İstihkam Taburu'nda görev yaparken şehit düşmüş 5. Tümen askerleriyle, Gelibolu Jandarma Taburu'nun kahraman askerleri yatıyor. Kimliği belli hiç askerin bulunmadığı mezarlıktaki şehit sayısı da bilinmemektedir. Girişte bulunan ve boş mermi kovanlarının üst üste konulmasıyla yapılan anıt, muharebeler zamanından kalmadır ve önünde Mustafa Kemal'in bulunduğu tarihi bir fotoğrafı mevcuttur.

Mezarlığın bitimindeki kitabede ise şu sözler yer almaktadır: "6/8 Ağustos 1915'te Gelibolu ve Bursa Jandarma Taburlarının kahramanca çarpışan üç bölüğü, iki tugay gücüne ulaşan İngiliz kuvvetlerini Karakol Dağı ve Kireçtepe'de durdurup, Anafartalar Grubu'nun kuzey yanını korumuştur."

Özellikle Gelibolu Jandarma Taburu Komutanı Şehit Yüzbaşı Kadir Bey, fevkalade kahramanlık örnekleriyle dolu Kireçtepe'nin sembolü olmuştur.

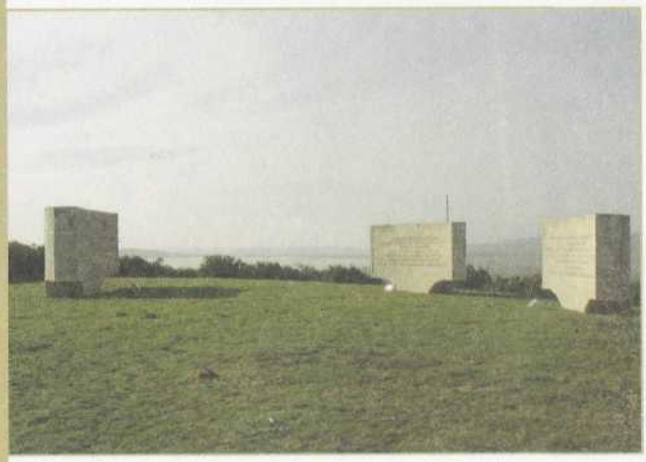

10 Binlerin Mağlubiyeti

Kireçtepe Jandarma Şehitliği'nden geri dönüp, anayola kavuşunca; Green Hill Mezarlığı'ndan sola sapan yol, Yusufçuktepe (Scimitar Hill) üzerinden Küçük Anafartalar köyüne ulaşıyor. 70 metre yüksekliğindeki Yusufçuktepe'nin üzerinde, yolun sol tarafında 3 adet kitabe bulunuyor. 12. Türk Tümeni'nin merkez cephesi olan bu nokta, Anafartalar'ın kontrolü açısından son derece önemli bir konumda bulunuyordu.

Müttefik kuvvetleri, var güçleriyle bu noktaya yüklendi. Tepe 8 Ağustos, 9 Ağustos ve 21 Ağustos günleri kısa sürelerle İngilizlerin eline geçtiyse de, Albay Mustafa Kemal'in kararlı direnişi ve yönlendirdiği karşı saldırılarla geri alındı, İngilizlerin 21 Ağustos tarihinde yine Yusufçuktepe ve İsmailoğlutepe'ye karşı başlattıkları saldırı, toplam 3 tugay ve 1 tümenlik kuvvetiyle (yaklaşık 30 bin asker), Çanakkale muharebeleri içerisinde belli bir hedefe yönlendirilen en büyük saldırıdır, İngilizlerin 5300, Türklerin 2600 zayiat verdiği müthiş muharebe sonucu, her iki tepe de Türklerde kaldı. Kitabeler de aynı tarihi olayları anlatıyor.

Ovalara Yayılan Bir Ses

Küçük Anafartalar köyüne doğru devam eden yol, 1 km. sonra Büyük Anafartalar'a giden diğer yolla birleşiyor. Bu noktadan sağa, güney istikametine dönülünce, 100 metre kadar sonra, yolun sağ tarafından biraz ileride iki büyük top göze çarpıyor. 15 metre arayla duran 21 cm.'lik Krupp marka toplar, muharebeler boyunca bu noktayı korumuş, hem İngilizlere hem de Anzac bölgesine rahatlıkla ulaşan menziliyle Avustralyalılara büyük zayiat ve sıkıntı vermişti.

Toplardan biri neredeyse sağlam durumdayken, diğeri ağustos muharebeleri sırasında İngilizler tarafından tahrip edilmiştir, İngiliz öncü kuvvetleri 21 Ağustos'taki çarpışmalar sırasında, kısa bir süre için bu noktaya kadar ilerlemiş, fakat hemen geri atılmışlardır.

İngiliz 9. Kolordu'sunun, ilk gün hedefi olan Küçük Anafarta köyüne en fazla yaklaştığı pozisyon burasıdır. Krupp topları bugün, muharebeler sırasındaki orijinal pozisyonlarını korumaktadır.

Sınıf Arkadaşları Yan Yana

Yola devamla gelinen Büyük Anafarta köyünün girişinde, birbirine çok yakın noktalarda üç ayrı mezarlık grubu bulunuyor. Köye daha uzak konumdaki mezarlıkta yan yana iki subay yatıyor. 7. Tümen'e bağlı 20. Alay Komutanı Yarbay Halit Bey'le, 21. Alay Komutanı Yarbay Ziya Bey. Halit Bey Bombatepe'de, Ziya Bey ise Asmadere civarında 11 Ağustos'taki çarpışmalar sırasında öldürüldüler. İki şehit subayımız, sonradan köy mezarlığına gömülmüşlerdir. Alay komutanları aynı zamanda sınıf arkadaşıdır. Muharebeler sırasında şehit olan ve Büyük Anafartalar köyü civarında gömülen çok sayıda Türk askeri bulunmasına rağmen, bunlara dair sağlıklı kayıtlar yoktur. 1916 yılında yapılan Şevki Paşa haritalarında da işaretlenen kimi şüheda kabristanları, halen ihya edilmeyi beklemektedir. Özellikle ismail Dere, Hacıemin Dere ve Çamtekke mevkilerinde orijinal şehitlikler olduğu bilinmektedir. Yine Asmadere civarında şehitlerin topluca gömüldüğü bir mezarlık olduğu da gerçektir.

İsimleri Tepede Yaşıyor

Anafartalar köyünün girişindeki mezarlıklar grubunun ortasında, yolun biraz üstünde, üzeri Osmanlıca yazılı, gayet estetik bir küçük mezar göze çarpmaktadır. Etrafı zincirle çevrili bu mezardaki taş, iki kahraman subayımız için ortak dikilmiştir. Taşın üzerindeki yazı şöyledir: "Arıburnu muharebesinde Halid Rıza Tepesi'nin bilhücum istirdadında (geriye alınışında) ihraz-ı rütbe-i şahadet eden 3. Kolordu Mürettep 4. Alayı Bölük 1'de süvari mülazım-ı evveli (üsteğmen) Amasyalı Halid ve 15. Alay 4. Bölük süvari mülazım-ı sanisi (asteğmen) Ali Rıza Efendilerin ruhlarına fatiha. 17 Mayıs 1331 (30 Mayıs 1915)" Üsteğmen Halid ve Asteğmen Ali Rıza, ölümlerinden sonra kendi isimleriyle anılacak olan Anzac bölgesindeki Halit Rıza Tepesi (Old No. 3 Outpost) üzerinde, 30 Mayıs günü şehit olmuşlardı.

Çanakkale'nin Ruhu

Anafartalar köyü girişindeki son ikili mezar da yan yana bulunuyor. Bunlardan ilki 7. Tümen Topçu Alayı'ndan Bolulu Üsteğmen Hasan Tahsin. Hasan Tahsin Efendi, Seddülbahir bölgesindeki muharebelere katılıp yaralandıktan sonra bu bölgeye gelmiş ve 2. Anafartalar muharebesi sırasında Kayacık Ağılı mevkiinde şehit olmuş.

Hasan Tahsin Efendi, kendisiyle aynı gün, aynı muharebeler sırasında şehit olan alay müftüsüyle yan yana yatıyor. Çanakkale muharebeleri sırasında taburlarda görev yapan imamlarla, alaylarda görev yapan müftüler, çok önemli birkaç fonksiyonu birden yerine getiriyorlardı. Sürekli olarak eratın içinde bulunan ve maneviyatı yükselten bu insanlar; yeri geldiğinde ön saflarda hücuma katılmışlar veya bozulan askeri çevirerek savunmayı sağlamışlardır. Avcı hatlarıyla karargâhlar arasında dolaşan; siper hayatının zorluklarına katlanan; defin, dua, mektup yazma-okuma, yaralılarla konuşma gibi hayati konularla ilgilenen bu insanlar, muharebelerin unutulmaz figürleridir.

Bigalı'da 1 Hafta

Büyük Anafartalar'dan çıkan anayol güneye, Çanakkale Boğazı'na doğru iniyor. Yaklaşık 8 km. sonra Bigalı köyüne varılıyor. Yarbay Mustafa Kemal komutasındaki 19. Tümen, 25 Nisan 1915'teki çıkarmadan önce, direkt 5. Ordu Komutanlığı'na bağlı yedek olarak bu bölgede konuşlanmıştı.

Mustafa Kemal 19 Nisan günü Turşunköy dönüşü, tümen karargâhını da bu yöreye aldı. Karargâhın kurulduğu yer, bugün köyün biraz dışında, Değirmen mevkii olarak bilinen yerdir. Bu tarihten sonra, çıkarma gününe kadar 1 hafta Bigalı ve civarında birliklere tatbikatlar yaptıran Mustafa Kemal, bugün Atatürk Evi olarak bilinen evde kalmıştı.

Çeşitli yerel kaynaklar, Mustafa Kemal'in ev sahibi Lütfiye Nine'nin tereyağlı pilavına bayıldığını ve evin önünde zaman zaman mızıka çaldırdığını aktarıyor. 1973 yılında müze olarak düzenlenen evde, Mustafa Kemal'e ait olduğu düşünülen şahsi eşyalar, üniformalar segileniyor.

İsimsiz Kahraman

Yarımadanın güney bölgesine yapılacak ziyaret, Eceabat ilçe merkezinden sahili takip eden bir güzergâh izliyor, ilk durak, ilçe çıkışında bulunan, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Merkezi bahçesinin güney ucundaki Yüzbaşı Şehitliği. Hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan şehit yüzbaşının mezarı, birkaç kademeli taş blokların ortasına yerleştirilmiş.

Milli park merkezinin içindeki müzede, çeşitli tarihlerdeki muharebelerden kalan değişik ebatta toplar ve yine çeşitli araç gereçler sergileniyor. Yine aynı alanda, 1827 yılında Sultan 2. Mahmud tarafından buraya yaptırılan Çamburnu Kalesi'nin yıkıntılarını görmek mümkün. Çanakkale muharebeleri sırasında kalenin içinde bir de hastane bulunuyordu. Mütareke döneminde bu bölgeye gelen işgal kuvvetleri askerleri, bu kompleks içindeki mekânlarda kalmışlardı.

Balkan Harbi Şehitleri de Anılıyor

Çamburnu noktasında, sahil yolunun hemen sağında bulunan ve basamaklardan çıkınca görülen anıt; Balkan Harbi şehitlerinin yanı sıra, Çanakkale şehitlerinin de anısına dikilmiş. 1962 yılında yapılan anıtın dört bir tarafındaki mermer levhalarda çeşitli ibareler yer alıyor.

Bunlardan birinde "Burada Balkan ve Çanakkale Harplerinde yaralanarak şehit düşen binlerce kahraman yatar" yazısı bulunsa da, anıtın sembolik olma ihtimali daha yüksektir. Etrafı demirlerle çevrili, yaklaşık 2.5 metre yüksekliğindeki anıtın bir diğer yüzünde ise Necmettin Halil Onan'ın meşhur "Dur Yolcu" şiirinden bir kıta nakledilmektedir: "Dur Yolcu!/ Bilmeden basıp geçtiğin bu toprak/ Bir devrin battığı yerdir./ Eğil de kulak ver, bu sakıt yığın/ Bir vatan kalbinin attığı yerdir." Anıtın en güzel tarafı, yapımında kullanılan meşhur Ilgardere taşlarıdır.

Yamaçlar Şehit Mezarı

Çamburnu'ndan 1 km. sonra, yolun kara tarafında, yine merdivenlerden çıkılarak ulaşılan isimsiz Topçu Yüzbaşı Şehitliği bulunuyor. Taş örgü duvarların ortasında bir mezar yeri var; ama şehit yüzbaşıyla ilgili bilgi yok.

Değirmenburnu mevkii olarak adlandırılan bu bölgede, Çanakkale muharebeleri sırasında kolordu seyyar hastanesi ve ağır yaralı hastanesi bulunmaktaydı. Cepheye daha yakın sahra hastanelerinde tedavi edilemeyenler veya ağır yaralılar bu hastanelere nakledilliyordu, isimsiz Yüzbaşı Şehitliği'nin hemen üzerindeki yamaçlarda ve civar arazide, yüzlerce Çanakkale şehidinin yattığı bilinmektedir. Buralarda şehit mezarlıkları bulunduğu, etraftaki çok sayıda baş taşından anlaşılmaktadır. Fakat gerek askeri bölgeye çok yakın olması gerekse ciddi araştırma eksikliği dolayısıyla, aradan geçen 90 sene zarfında herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemiştir.

Boğaz'da Sürekli Tehdit

Anayolun deniz tarafında, tam Değirmenburnu üzerinde, Deniz Piyade Taburu nizamiyesinin karşısındaki taş anıt, eski ve yeni top mermileriyle çevrilmiş. Bu anıtta, Çanakkale kara muharebelerinin bütün şiddetiyle sürdüğü 1915 yılı Mayıs'ında, yanındaki 4 erle birlikte Boğaz içerisinde göreve giderken, bindiği küçük teknenin mayına çarpması sonucu şehit olan Yüzbaşı Tahir Bey anılmaktadır. Anıtın kitabesinde şöyle denmektedir: "1331 yılında bindiği kayığın mayına çarpıp vazife uğruna şehit olan istihkam Yüzbaşı Tahir'in aziz ruhu şad olsun. El Fatiha." Yüzbaşı Tahir Bey'e refakat eden erlerin akıbeti hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

25 Nisan'da Çanakkale kara savaşlarının başlaması, Müttefik donanmasının Boğaz'ı zorlamaktan vazgeçtiği anlamına gelmiyordu. Dolayısıyla Boğaz'ı savunan tabya ve bataryalar, her an tetikte olmak zorundaydı. Hatta, ağustos muharebelerinde de hüsrana uğrayan İngilizler, Boğaz'ı donanmayla yeniden zorlama fikrini tekrar masaya yatırmışlardı.

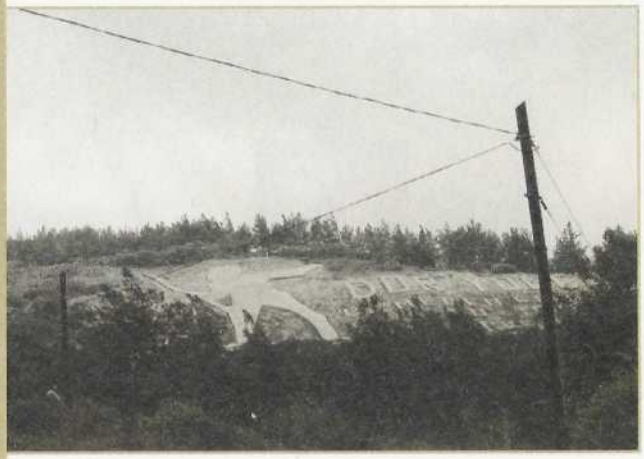

Kilitbahir Platosu Geçilmez!

Değirmenburnu'nu ve askeriyeyi geçince sağ taraftaki yamacın üstündeki büyük "Dur Yolcu" yazısı, Necmettin Halil Onan'ın şiirindeki meşhur kıta, bir elinde silah tutan asker ve ateş figürleri görülür. Askeri bölge içine yapılmış olan bu çalışma, 1960 senesinde burada vatani görevini yapan Seyran Cebi tarafından gerçekleştirilmiştir. Elinde silah tutan asker figürü de, "asker sigarası"nın üzerindeki çizimden esinlenilerek yapılmıştır. Yamaçtaki kompozisyon, uzak mesafeden daha iyi ve daha güzel gözükmektedir.
Yazı ve figürlerin yer aldığı yamaç, Kilitbahir Platosu'nun batı yüzüne tekabül etmektedir. Plato, Çanakkale muharebeleri sırasında İngilizlerin nihai hedefiydi. Dolayısıyla gerek kuzeyde Sarıbayır silsilesi, gerek güneyde Alçıtepe için yapılan kara muharebeleri; sonuçta Kilitbahir Platosu'na hâkim olmak, bir başka deyişle Boğaz'ın efendisi olmak içindi.

Denizin Kilidi

Sahilden devam eden yol, Boğaz'ın en dar yerine (1250 metre) ulaşıyor. 1462-63 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan Kilitbahir Kalesi; tam karşısında, Anadolu yakasındaki Çimenlik Kalesi'yle koordineli bir çalışmanın ürünüdür ve hem Boğaz'a yakın hâkimiyeti sağlamak hem de İstanbul'a giden tek suyolunu kontrol altında tutmak maksadıyla inşa edilmiştir. Hem içkalesi hem işçiliği hem de estetiğiyle benzersizdir. Sonradan Kanuni devrinde yapılan Sarı Kule ise, bugün Çanakkale Savaşı Müzesi olarak hizmet vermektedir. Müttefik donanmasının yenilgiye uğradığı 18 Mart 1915 günü, Türk merkez defansının ortasında yer alan kale, son derece sağlam yapısı yüzünden gemi toplarından etkilenmemiştir. Bununla birlikte, diğer tabya ve bataryaları da etkileyen cephane problemi, Kilitbahir Kalesi toplarını da kısmen sessizleştirmiştir.

Merkez Savunma

Kilitbahir Kalesi'nden sonra güneye doğru devam eden sahil yolu üzerinde, deniz tarafında, hâlâ iyi durumda tabyalar göze çarpıyor. Burası Namazgah Tabyası.

Çanakkale müstahkem mevkii içerisinde yer alan tabya, 4. Ağır Topçu Alayı bölgesinde, 2. Ağır Topçu Taburu'nun merkeziydi.

Boğaz savunmasında 4-7-10-11 numara olarak betirenen bataryalar, Namazgah Tabyası'nda bulunuyordu. Tabyada toplam 16 adet kıyı topu vardı; bunlardan 2'si uzun, 14'ü kısa menzilli toplardı. Bunların yanı sıra 2 adet uçaksavar topu da tabya bünyesine katılmıştı. Namazgah Tabyası 5 Mart 1915 tarihinden itibaren muharebelere katıldı. 1892'de modernleştirilen Namazgah, Çanakkale savunmasındaki en büyük tabyalardan biriydi.

18 Mart muharebeleri sırasında isabet alan tabya, geçici olarak savaş dışı kaldıysa da susturulamadı.

Queen Elisabeth'in Hedefi Oldu

Kilitbahir- Abide istikametinde devam eden sahil yolu güneybatıya dönerken, kara tarafındaki yükseltinin üzerinde Mecidiye Şehitliği ve Anıtı görülür. 1919 yılında yapılan orijinal şehitlik ise Rumeli Mecidiye Bataryası'nın hemen yanındaydı.

Şehitlikte, 18 Mart günü, bu noktanın yaklaşık 150 metre kadar kuzeyinde bulunan Rumeli Mecidiye Tabyası'nda şehit olan Ispartalı Ali Çavuş, ivrindili Mehmet, Mustafa oğlu Süleyman ve 13 Türk topçusu yattığı belirtilmektedir.

Taş duvarla çevrilmiş mezarlığın ortasına, üzerinde Seyit Onbaşı'nın kabartma resmi bulunan bir anıt oturtulmuştur.

18 Mart muharebeleri sırasında, Müttefik donanmasının amiral gemisi olan Queen Elisabeth tarafından hedef alınan Rumeli Mecidiye Bataryası epey sarsılmış, ama aynı Namazgah Tabyası gibi, tam anlamıyla susturulamamıştır.

Batarya'nın komutanı Yüzbaşı Hilmi Bey'in mezarı, bugün Edirnekapı Şehitliği'nde bulunmaktadır.

İmkânsızı Başarmak

Yol üzerinde, görülmemesine imkân olmayan heykeliyle Seyit Onbaşı duruyor. Seyit Onbaşı 18 Mart muharebeleri sırasında Rumeli Mecidiye Bataryası'nda görevliydi. Burada bulunan özellikle dört adet 24X35'lik uzun menzilli top, son derece etkiliydi. Seyit Onbaşı bunlardan 3 no'lu topun başındaydı. Muharebenin kızıştığı anlarda isabet alan bataryada, mermileri kaldıran mekanizma zarar görmüş, topun faaliyete geçirilmesi neredeyse imkansızlaşmıştı. Seyit Onbaşı, etraftakilerin şaşkın bakışları arasında mermiyi sırtladı ve palangasız olarak topun kamasına sürdü. Artık iş sadece topu ateşlemeye kalmıştı. Bu merminin Ocean zırhlısını vurduğu her ne kadar kesin değilse de imkânsız da değildir. Seyit'in kaldırdığı mermi 140 ila 215 kilo arasında olabilir. Yanlışlıkla 215 okka olarak yazılmaktadır (275 kg). Seyit Onbaşı'nın heykeli de hatalı yapılmıştır. Atatürk'ün ilgisine de mazhar olan Havranlı Seyit Onbaşı, 1930lu yılların sonunda hamallık yaparken vefat etmiştir.

Kerevizdere'de Yaralanıp Şehit Düştüler

Seyit Onbaşı heykelinden 2 km. sonra, yolun deniz tarafında görülen şehitlik ve anıt, Havuzlar olarak bilinen mevkidedir. Çanakkale Şehitlerine Yardım Derneği tarafından 1961 yılında inşa edilen şehitlikte, 21 Haziran 1915'te Kerevizdere'de şehit düşen 2. Tümen'den Yüzbaşı Kemal Bey, 126. Alay Yaveri Selanikli Teğmen İsmail Efendi, Kırşehirli İbrahim oğlu Hüseyin Çavuş, Nasuh Onbaşı, Kalecikli İbrahim oğlu Hüseyin, Eskişehirli Mehmet oğlu Abdurrahman, İnegöllü Mehmet oğlu Mustafa, Ankaralı Kadir oğlu Sadık, Konyalı Mikail oğlu S. Ali ve Çankırılı Elvan oğlu İbrahim yatmaktadır. Anıtın üzerinde Yüzbaşı Kemal Bey'in son verdiği emirden bir alıntı vardır. Kemal Bey "... hep birlikte şahadete koşalım ki, vatan kurtulsun" demektedir.
6 metrelik anıtın diğer yüzünde ise, dönemin Çanakkale valisinin şehitler için yazdığı bir şiir bulunmaktadır.

Büyük Şehitlikteki Tek Taş

Virajlı sahil yolu Soğandere'den itibaren içeri girer ve Behramlı köyünü sağda bırakarak devam ettikten sonra, tekrar güneybatıya dönerek Alçıtepe köyüne yönelir. Köye gelmeden 3 km. kadar önce, yolun sol tarafında, şu sıralar inşaatı devam etmekte olan bir otopark görülür. Buradan içeriye giren toprak yol, kısmen patikalaşarak yaklaşık 150 metre sonra yarımadadaki en büyük orijinal şehitlik alanına çıkıyor. Şahindere olarak bilinen bu bölgeye, yaklaşık 2000 kişinin gömüldüğü tahmin ediliyor.
Bugün neredeyse tamamı tarlalaşmış olan alanın ortasındaki çalılık ve hafif eğimli arazide, demir bir kafes içerisinde Asteğmen Mustafa Efendi'nin mezarı bulunuyor. Üzerindeki Osmanlıca yazıdan 18 Eylül 1915'te şehit olduğu anlaşılan Mustafa Efendi, bu alanda mezarı tanımlanabilmiş tek şehidimiz. Civarda görülen çok sayıda baş taşı, şehitliğin kapladığı alan hakkında da bir fikir veriyor.

Özel Bir İnsan, Özel Bir Müze

Tam Alçıtepe köyünün girişinde, yol ayrımına gelmeden sol kolda bulunan müze, yarımadadaki en eski ve en kapsamlı müze. 2004 yılında vefat eden bakkal Salim Mutlu'nun kişisel çabalarıyla oluşturduğu bu özel müze, gerek Türk gerek Müttefik askerlerine ait bir dizi araç gereç, silah, eşya ve aksesuarı barındırıyor. Bölgeye gelen yerli yabancı hemen herkesin bildiği, tanıdığı Salim Bey, yıllarını verdiği koleksiyonunun önemli parçalarını, yıllar önce Kabatepe Tanıtma Merkezi'ndeki müzeye vermişti. Devletin ilgisizliğine alışmış olan Salim Bey, müzenin bakım giderlerini de kendisi karşılıyordu. Ziyaretçilerin para ödemediği, isterlerse bağış yaptıkları Çanakkale Savaşı Müzesi, Salim Bey'in ölümünden sonra çocukları tarafından idare ediliyor, iki büyük salondan oluşan müzenin giriş kapısında, Quinn Elisabeth zırhlısından atılmış 35'lik bir mermi duruyor.

Muharebelerin Kültürü

Alçıtepe köyüne girdikten sonra sola sapınca, biraz ilerideki meydanda park yapma imkânı var. Meydanın diğer ucunda bulunan ve Çanakkale Savaşları Galerisi adını taşıyan müze, 2004 yılında açıldı. Müzede, muharebelerde kullanılan çeşitli eşya ve silahlardan ziyade fotoğraflar, canlandırmalar, maketler sergileniyor, bilgiler veriliyor.
Çanakkale Savaşı'nın seyrini, olayların içyüzünü, kısacası Çanakkale Savaşı kültürünü ziyaretçilere aktarmayı hedefleyen mekân, muharebelerin insani yönüyle ilgili örnekleri de yansıtmak istiyor. Müttefik güçler, 1915 yılında, muharebeler sırasında, bombardıman sonucu tamamen yıkıntı haline gelen Alçıtepe köyünü ele geçirmeyi başaramadılar. O sıralar Kirte ismini taşıyan Alçıtepe bugünkü ismini 3 km. doğuda bulunan ve bu bölgedeki savaşların uğruna yapıldığı tepeden alıyor.

Alçıtepe Hep Uzakta

Alçıtepe köyüne girmeden önce sola ayrılan ve yeni yapılan yol, doğu istikametinde Alçıtepe zirvesine kadar gidiyor. Bu yola girince ileride sağda görülen ve üzerinde küçük bir beyaz yapı seçilen Alçıtepe, 230 metre yüksekliğiyle hemen kendini belli ediyor. Muharebeler sırasında, neredeyse her gün Müttefik donanmasının ağır ateşine maruz kalan tepe, aynı zamanda Türk ana savunma hattının belkemiğini oluşturuyordu, İngiliz-ler, birinci gün hedefi olan Alçıtepe'ye muharebeler boyunca en fazla 3 km. yaklaşabildiler. Alçıtepe'yi soluna alarak devam eden toprak yolda (kışın 4x4) 1 km. kadar ileride sağ kolda görülen anıt, Mareşal Fevzi Çakmak Anıtı. Muharebeler sırasında 5. Kolordu komutanı olan Çakmak anısına 1941 yılında dikilmiş bu anıt, sapa ve bozuk yolu nedeniyle, çok nadir ziyaret ediliyor. Buraya kadar gelen ziyaretçiler için en önemli ve kaçırılmaması gereken fırsat, Alçıtepe zirvesine çıkarak bölge coğrafyasını hissetmek, anlamak.

Kerevizdere'deki Yalnız Şehit

Alçıtepe köyünden Abide istikametine inerken, sola giren yeni asfalt yolun başında "Kaymakam Hasan Bey Anıtı"nın işareti ve "Girilmez" levhası var. Dikkatli bir şekilde sapılan yol, Kerevizdere olarak bilinen bölgeye bağlanıyor. Burası Türk birliklerinin Fransızlara karşı savunduğu coğrafya. Yolun sağ tarafında, çok kanlı çarpışmalara sahne olan 83 Rakımlı Tepe (Redoute Bouchet) bulunuyor. Biraz daha aşağıda, sol kolda ise kısa bir toprak yolla bağlanan Kaymakam Hasan Bey Anıtı görülüyor. 6. Tümen (5 değil) 17. Alay Komutanı Kaymakam Hasan Bey anısına yaptırılan anıt, muharebeler sırasında Fransızlar tarafından işgal edilen arazi üzerinde. Yarımadadaki en kanlı ve kesif muharebelere sahne olan, yaklaşık 4 km. karelik Kerevizdere bölgesinde (Fransız sektörü), Hasan Bey anısına dikilmiş ve son olarak fotoğrafta görülen renge boyanmış anıt dışında herhangi bir levha, kitabe veya bilgi veren pano bulunmuyor.

Sonsuza Kadar

Yeni asfalt yol, dümdüz devam edildiği takdirde üst taraftan Şehitler Abidesi'ne bağlanıyor. Eskihisarlık Burnu üzerine inşa edilerek 1960 yılında açılışı yapılan Abide, Feridun Kip, Doğan Erginbaş ve İsmail Utkular tarafından tasarlandı. Göz alıcı yalınlığı ve sadeliğiyle sembolleşen Abide, yarımadada şehit düşen Türk askerleri anısına yapıldı. 41.70 metre yüksekliğindeki Abide'nin altında, çeşitli savaş kalıntılarının ve fotoğrafların sergilendiği bir müze, iç bölümünde ise M. Akif Ersoy'un ünlü dizelerinin yazılı olduğu bir levha var. Düzenlemesi 2004 yılında yenilenen; civarına anonim ve sembolik mezarlarla, yeni blok heykeller; tavanına mozaik bir ay yıldız; ayaklarına rölyefler eklenen Abide, bugün yarımadada tartışmasız en çok ziyaret edilen mekân. Abide'nin bulunduğu nokta 25 Nisan günü İngilizler tarafından işgal edilmiş, hemen akabinde Fransızlara devredilmişti.

Tahrip Edilmiş Toplar

Şehitler Abidesi'nin yanından sahile inen dik karayolu üzerinde, sağ koldaki hafif yükseltinin üzerinde bir top görülüyor. Ayrıca ağaçların arasında da toplar mevcut.
Yarımadanın birçok noktasında, gerek arazi içerisinde gerek müze bahçelerinde eski toplar bulunuyor;
ama bunlarla ilgili herhangi bir envanter bulunmuyor.
Çoğu tahrip edilmiş, parçalanmış bu toplar kadar, bunlarla ilgili bilgiler de kırık dökük.
Fransız topları olarak levhalandırılan bu toplarla ilgili da herhangi bir bilgi bulunmuyor.
Topların hemen yanındaki levhada Türkçe, Fransızca ve İngilizce yazılan cümle şöyle:
"Fransızlar cereyan eden muharebelerde bu noktaya kadar geldiler. Bu topları burada bırakıp geriye döndüler." Gerçekte ise Fransızlar bu noktadan içeriye doğru yaklaşık 4 km. ilerlemişlerdi.

Morto Koyu'na Nazır

Morto Koyu üzerindeki Fransız Mezarlığı'na kısa bir yol bağlanıyor. 1919 yılında, mütareke döneminde buraya gelen Senegalli askerler; savaş sırasında yapılan 8 ayrı Fransız mezarlığını burada bir araya getirdiler. Bununla birlikte şimdiki mezarlığın tamamlanması 1926 yılını buldu.
Fransızların yarımadadaki tek mezarlığı olan bu alanda 3238 kişi gömülü. Ayrıca yine Fransız askerlerine ait kemiklerin topluca gömüldüğü dört ayrı bölüm mevcut. 140 metre uzunluğundaki mezarlığın arka tarafında, ölen tüm Fransız askerlerinin anısına dikilmiş bir anıt var.
Morto Koyu 25 Nisan günü çıkarma koyu olarak tercih edilmemişti; hem Anadolu'daki Türk topçusuna çok açıktı hem de fazlasıyla sığ ve akıntılı bir noktadaydı. Sadece South Wales Borderers Taburu, şu an Abide'nin önünde bulunan yarlardan çıkarak, bu noktayı kontrol altına almıştı. Koyun adı ölümden değil, sakinliğinden gelmektedir.

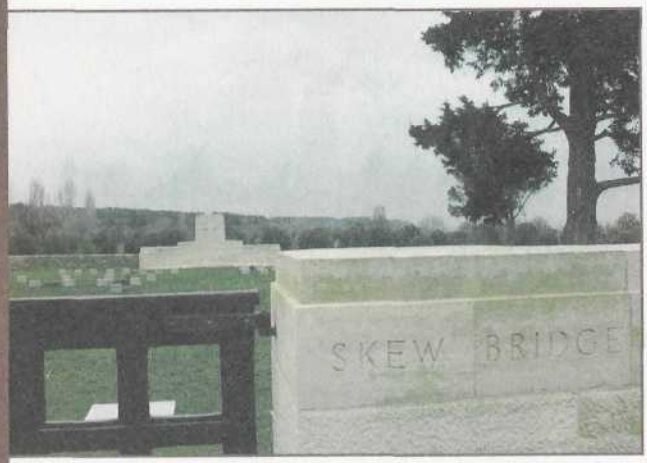

Gölgede Kalmış Mezarlık

Fransız Mezarlığı'ndan sonra Seddülbahir'e doğru devam eden sahil yolu, önce Abide Motel'in önünden geçer, sonra dönerek anayola bağlanır. Alçıtepe'ye doğru dönülünce 50 metre sonra yolun biraz içerisinde saklı mezarlık görülür. Pek ziyaretçisi olamayan mezarlığın adı, muharebeler sırasında Kanlıdere üzerinde bulunan eğri bir köprüden geliyor.

Mezarlıkta 606 kişili gömülü. Bunlardan 124'ü İngiliz, 5'i Avustralyalı, 2'si Yeni Zelandalı ve 1'i Hintli. 351 kişinin kimliği belirlenebilmiş değil. Mayıs ayındaki 2. Kirte Muharebesi'nden sonra defin yapılmaya başlanan mezarlığa, 1919 yılında civardaki diğer küçük mezarlıklar da eklendi.

Bu mevki, İngilizler tarafından 26 Nisan günü işgal edildi ve Müttefikler'in cephe gerisinde, top ateşine kapalı güvenli bir bölge olarak kaldı.

Muharebelerin ilk zamanlarında, hemen mezarlığın bulunduğu bölgede Romalılardan kalma 5 adet suterazisi bulunmaktaydı. Bunlar Türk topçusuna kerteriz sağladıkları için hemen yıkıldılar.

Savaşın Tam Ortasında

Alçıtepe'ye çıkan anayolda, Skew Bridge'ten 2.5 km. sonra, sol koldaki tahta tabela, Redoubt Mezarlığı'nı işaretliyor. Yoldan görülmeyen mezarlığa ulaşmak için, toprak yolda 100 m. daha ilerlemek gerekiyor. Mezarlığın adı, bu noktadan da geçen ve tüm cepheyi yatay kesen tahkim edilmiş hattan geliyor. 8 Mayıs'tan sonra yapılan mezarlık, savaştan sonra 1919 yılında, civardaki altı küçük mezarlığın da burada birleştirilmesiyle büyüdü. 2027 kişinin gömülü olduğu mezarlıkta, kimliği belli olanların oranı yüzde 20'nin altında.

Mezarlığın ortasında görülen ağaç, savaştan yedi yıl sonra buraya gelen ve oğulları Eric Duckworth'un mezarını bulmayan anne babası tarafından dikilmiş. Mezarlık, çiçek ve ağaç çeşitliliği bakımından da çok zengin, İngilizler, muharebe arazisinin tam ortasında bulunan bu noktadan itibaren sadece 1 km. ilerleyebildiler. 3. Kirte Savaşı'ndan sonra az çok stabilize olan cephe hattı, Müttefikler'in 9 Ocak 1916'da çekilmelerine kadar da fazla değişikliğe uğramadı.

Patlamada Ölenlerin Anısına

Anayoldan gelinen Seddülbahir köyü girişinde, yol ikiye ayrılıyor. Düz devam eden seçenek, Seddülbahir Kalesi'ne çıkıyor. Kalenin avlusuna girmeden önce sol tarafta görülen büyük beyaz anıt, Seddülbahir Kalesi'nin bombardımanında ölen askerler anısına 1986 yılında yaptırılmış.
Anıt biri kaide, biri taş iki parçadan oluşuyor ve üzerinde Müttefik donanmasının Seddülbahir kalesine yaptığı hücum anlatılmaktadır: "3 Kasım 1914 tarihinde altı yabancı kruvazörün yaklaşık 15 bin metre mesafeden yaptığı bombardıman, kaleye diğer bütün hücumlardan fazla zarar vermiştir. Bir top mermisinin cephaneliğe isabet etmesi sonucu büyük bir patlamayla 5 subay ve 81 er yaşamını yitirmiştir" denmektedir. Aynı trajik olayda ölenleri anmak amacıyla, son olarak Şehitler Abidesi'nin girişine de bir pano asılmış, hemen arkadaki alana şehit sayısı kadar gül dikilmiştir.

Gerçek Bir Mezarlık

Kemen yukarıdaki ilk Şehitler Anıtı'nda anılan askerler burada yatmaktadır. Anıttan aşağıya limana doğru çok dik inen yol üzerinde, Seddülbahir Kalesi'nin eski ana girişi yanındaki şehitlik, aynı zamanda yarımadada, kimliği bilinen ve eşlenebilen nadir orijinal Türk şehitliklerinden.
3 Kasım 1915'te, kalenin bombardımanı ve cephaneliğin isabet alması sonucu meydana gelen patlamada ölenler, hemen bu noktada oluşturulan mezara gömülmüşlerdir.
Şehitliğin duvarında patlamada ölen subayların isimleri yazılı.

Kale Komutanı Yüzbaşı Şevki
Kale Komutan Muavini Üsteğmen Cevdet
Takım Komutanı Üsteğmen Hasan Pala
Takım Komutanı Üsteğmen Rıza
Takım Komutanı Teğmen Eşref
Ve 81 Kahraman Er

Patlamada Ölenlerin Anısına

Anayoldan gelinen Seddülbahir köyü girişinde, yol ikiye ayrılıyor. Düz devam eden seçenek, Seddülbahir Kalesi'ne çıkıyor. Kalenin avlusuna girmeden önce sol tarafta görülen büyük beyaz anıt, Seddülbahir Kalesi'nin bombardımanında ölen askerler anısına 1986 yılında yaptırılmış.
Anıt biri kaide, biri taş iki parçadan oluşuyor ve üzerinde Müttefik donanmasının Seddülbahir kalesine yaptığı hücum anlatılmaktadır: "3 Kasım 1914 tarihinde altı yabancı kruvazörün yaklaşık 15 bin metre mesafeden yaptığı bombardıman, kaleye diğer bütün hücumlardan fazla zarar vermiştir. Bir top mermisinin cephaneliğe isabet etmesi sonucu büyük bir patlamayla 5 subay ve 81 er yaşamını yitirmiştir" denmektedir. Aynı trajik olayda ölenleri anmak amacıyla, son olarak Şehitler Abidesi'nin girişine de bir pano asılmış, hemen arkadaki alana şehit sayısı kadar gül dikilmiştir.

Gerçek Bir Mezarlık

Hemen yukarıdaki ilk Şehitler Anıtı'nda anılan İ askerler burada yatmaktadır. Anıttan aşağıya limana doğru çok dik inen yol üzerinde, Seddülbahir Kalesi'nin eski ana girişi yanındaki şehitlik, aynı zamanda yarımadada, kimliği bilinen ve eşlenebilen nadir orijinal Türk şehitliklerinden.
3 Kasım 1915'te, kalenin bombardımanı ve cephaneliğin isabet alması sonucu meydana gelen patlamada ölenler, hemen bu noktada oluşturulan mezara gömülmüşlerdir.
Şehitliğin duvarında patlamada ölen subayların isimleri yazılı.

Kale Komutanı Yüzbaşı Şevki
Kale Komutan Muavini Üsteğmen Cevdet
Takım Komutanı Üsteğmen Hasan Pala
Takım Komutanı Üsteğmen Rıza
Takım Komutanı Teğmen Eşref
Ve 81 Kahraman Er

Yıkıldı Ama Ölmedi

Kaleye İlk Şehitler Anıtı'nın yanından girilebiliyor. Tarihi yapı 1659 tarihinde, Köprülü Mehmet Paşa zamanında, askeri mimar Mustafa Aga tarafından yapıldı. Zamanında eski topların bulunduğu kalede, Çanakkale Savaşı öncesi 10 top bulunuyordu.
Kale önce 3 Kasım 1914'te, sonra 19 Şubat 1915'te ve 25 Şubat 1915'te ağır şekilde bombalandı. 18 Mart tarihindeki saldırıdan önce tamamen susturulmuştu. Müttefik donanması için tehdit teşkil etmeyen kale, 25 Nisan günü Ertuğrul Koyu'na çıkan İngiliz askerleri için büyük bir tehlike oluşturuyordu. Yıkıntılara saklanan Türk askerleri, karaya çıkan istilacılara büyük zayiat verdirdi; daha doğrusu bu noktada, tam 12 saat süreyle karaya bile çıkmalarına izin vermedi. İngilizler kaleyi ancak ertesi gün kontrol altına alabildiler. Hem bu bölge hem de kale, 27 Nisan tarihinden itibaren Fransızlar tarafından devralındı ve Seddülbahir Kalesi savaş sonuna kadar depo, hastane, yatakhane olarak kullanıldı. Kale yakın zamana kadar askeri bölge statüsündeydi.

Silah Kullanmayan Komutan

Kaleden sonra Seddülbahir köyünün girişine dönülüp, bu kez yukarıya devam eden ve Yahya Çavuş'u işaret eden yola girince, rampanın üzerinde hemen sağ kolda dar bir toprak yol görülüyor.
Büyük su deposuyla da tanımlanan bu nokta, hem Seddülbahir köyüne hem Ertuğrul Koyu'na hâkim 141 rakımlı tepe. Tepede tek bir mezarlık var. Bu aynı zamanda, yarımadadaki tek bireysel Müttefik mezarı. 26 Nisan günü bu noktayı almak için askerlerini cesaretlendiren Yarbay Dougthy- Willy, başından vurularak öldürülmüş ve buraya gömülmüştü. Daha önceden Türkiye'de görev yapan ve Türklere büyük sempati besleyen yarbay, çıkarma sırasında da silah kullanmıyordu. Muharebeler sırasında yarımadaya gelen tek kadın, özel izinle ve gizlice Doughty-Willy'nin mezarını ziyaret eden sevgilisi, ünlü arkeolog ve istihbaratçı Gertrude Bell'dir.

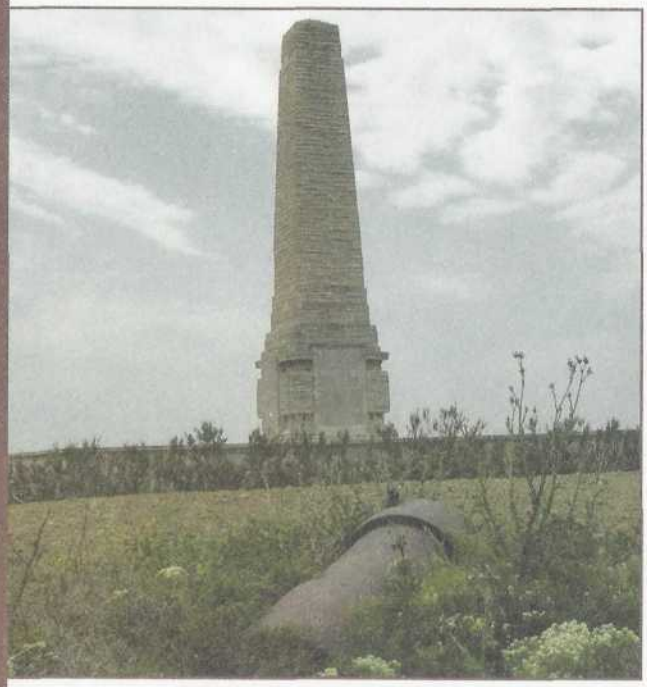

Anıt Gibi Anıt

Yahya Çavuş'a doğru sola sapan yol, önce İngilizlerin yarımadadaki büyük anıtı olan Cape Helles Memorial'dan geçiyor. Anıt, 46 metre yüksekliğindeki Gözcü Baba Tepesi'nin üzerinde 33 metre olarak yükseliyor.

Anıtın bu noktaya yapılma nedenlerinden biri, burasının İngilizlerin hem ilk çıktıkları hem de en son terk ettikleri, dolayısıyla en uzun süre kaldıkları yer olması. Anıtın dört tarafındaki mermer plakalarda, tüm yarımadada muharebelere katılan bütün Müttefik tümenlerin ve gemilerin adı yazıyor. Birlik isimleri, bunların savaştıkları istikametlere denk getirilmiş. Helles Anıtı'nın temel amacı, Çanakkale muharebelerinde ölen, kaybolan ve mezarı olmayan tüm Müttefik askerleri anmak.

Bu askerlerin adları, anıtı çevreleyen duvarlara tek tek kazınmış. Anıt 1924'te yapıldı.

Sembol Olmuş Kahraman

Helles Anıtı'nın aşağısındaki Yahya Çavuş Şehitliği, Ertuğrul Koyu'nu savunan Türk askerlerini anma amacıyla yapıldı.

25 Nisan günü bu bölgeyi savunan 26. Alay'ın 3. Tabur'una bağlı toplam 500 Türk askeri, karşılarındaki yaklaşık 3000 kişiye karşı 10 saatten fazla direnmiş, büyük bir kuvveti savaş dışı bırakarak ve yavaşlatarak, gerideki Türk savunmasına hayati bir zaman kazandırmıştır,

İngilizler, Ertuğrul Koyu'ndaki bu gecikmeyi, muharebelerin sonuna kadar telafi edemedi.

Bu kahraman taburun 10. Bölük'ünden Yahya Çavuş, bölük komutanının şehit olmasından sonra komutayı ele almış ve 63 arkadaşıyla tarihe geçecek bir savunma gerçekleştirmiştir.

Yahya Çavuş, 26 Nisan günü, sağ kalan birkaç arkadaşıyla birlikte geri çekilmiştir.

Top Değil Ama Kurşun Var

Yahya Çavuş'un karşısında, içinde bulunan Krupp topuyla bilinen Ertuğrul Tabya (Fort No:ı), Boğaz'ın girişini koruyan beş tabyadan biriydi ve bu noktada 24 cm.'lik iki Krupp topu bulunuyordu. Müttefik bombardımanı 18 Mart'tan önce bu tabyaları etkisiz hale getirmişti. Bununla birlikte çıkarma günü yapılan bombardımanların bitmesiyle Ertuğrul Tabya'nın yıkıntıları arasında mevzilenen Türk askerleri -aynı Seddülbahir Kalesi'nde olduğu gibi- koya ayak basan İngilizlerin üzerine kurşun yağdırmıştır. 1890'larda inşa edilen tabyada, üç adet yarıya kadar toprağa gömülmüş cephane bölümü bugün hâlâ ayakta duruyor. Buradaki Krupp toplarından ise bugün sadece biri kalmıştır. 1915 Şubat ayındaki bombardımandan sonra buraya çıkan Cornwallis zırhlısından bir grup İngiliz denizci, tabyanın 2. Abdülhamid'in imzasını taşıyan levhasını yerinden sökerek götürmüştür.

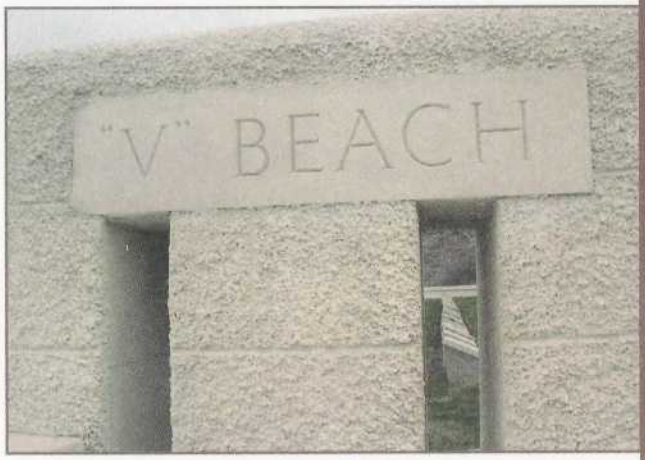

Ertuğrul Koyu: Ana Çıkarma

Ertuğrul Koyu'nun batı ucunda yüksek olmayan bir tepenin hemen yanındaki V Beach Mezarlığı kumsala bitişik uzanıyor. Doğu ve batısındaki duvarları ılgın ağaçlarıyla çevrili mezarlığın alanı 2 bin 45 metrekare. 25 Nisan 1915 günü bu kumsala yapılan çıkartma Birinci Royal Dublin Fusiliers'e ait üç bölük ve River Clyde gemisinden çıkan Birinci Royal Munster Fusiliers ile İkinci Hampshire Regiment tarafından yürütülmüştü. Fakat kumsalın doğusundaki Seddülbahir Kalesi'nden açılan ateş nedeniyle çok kayıp verildi. Çıkarmanın ilk gününde oluşturulmuş V Beach Mezarlığı'nda 15 sıra mezar bulunuyor. Bugün mezarlığın hemen her metresini dolduran 696 askerin mezarı var. Ve bunlardan yalnızca 216'sının kimlikleri biliniyor. Ayrıca bu kumsalda öldüğü sanılan 196 askerin isimleri de burada anılıyor.

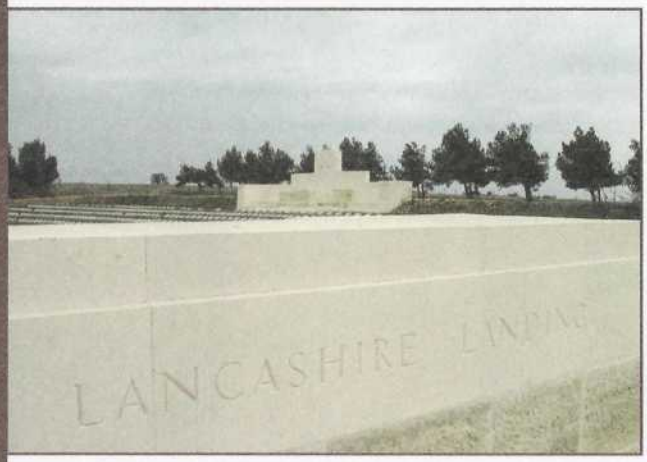

Kahvaltıdan Önce Teke Koyu

V Beach Mezarlığı'na inilen yoldan tekrar yukarı çıkıp, Ertuğrul Tabya ve Helles Anıtı'nı geride bıraktıktıktan sonra, anayola geri dönülüyor. Köyün aksi yöne devam edildiğinde 1 km. sonra mezarlığa geliniyor. Mezarlık, İngiliz kuvvetlerinin 25 Nisan'da çıkarma yaptığı Teke Koyu'na hâkim noktada yapılmış ve adını buraya çıkarma yapan Lancashire Fusilliers Alayı'ndan alıyor. Burada 1253 asker yatıyor. Bunlardan sadece 135'inin kimliği belirlenememiş durumda. Mezarlıkta ayrıca, ikmal hizmetlerinde çalışan Zion Katır Birliği'nden Yahudi isimler de var. Bu birlik aynı zamanda, 2 bin yıl sonra savaş amacıyla kurulan ilk Yahudi birliği.Teke Koyu'na yapılan çıkarma, Türk kuvvetlerinin büyük direnciyle karşılaşmış; 6 İngiliz askeri, ateş altındaki olağanüstü kahramanlıkları nedeniyle, en yüksek nişan olan Victoria Cross'a (VC) layık görülmüştür. Olay, literatüre "kahvaltıdan önce 6 VC" olarak geçmiştir.

Topraktan Toprağa

Lancashire Landing'den sonra dolanarak kuzeye dönen yol, 4 km. sonra Pink Farm Mezarlığı'na varıyor. Anayolun sağında tabelayı takip edince, 30 metrelik toprak yol mezarlığa varıyor. Muharebeler sırasında Sotiri Çiftliği adını taşıyan bu mevki, kendine has killi, kırmızımtırak toprağıyla fark ediliyor. Mezarlığın adı da buradan geliyor. Zığındere muharebelerinden sonra temmuz ayında, İngilizler için güvenli bir nokta haline gelen Pink Farm, hem ana ikmal sahası hem de yaralıların toplanma merkezi olarak işlev gördü.

Eşzamanlı, mezarlık olarak da kullanılmaya başlanan Pink Farm, kısa sürede civardaki 6 küçük mezarlığı da bünyesine alarak büyüdü. Burada yatan toplam 602 askerden 250'sinin kimliği belirsiz. Kimliği belirlenemeyen askerlerin taşları, mezarlığın üst kısmında bulunuyor.

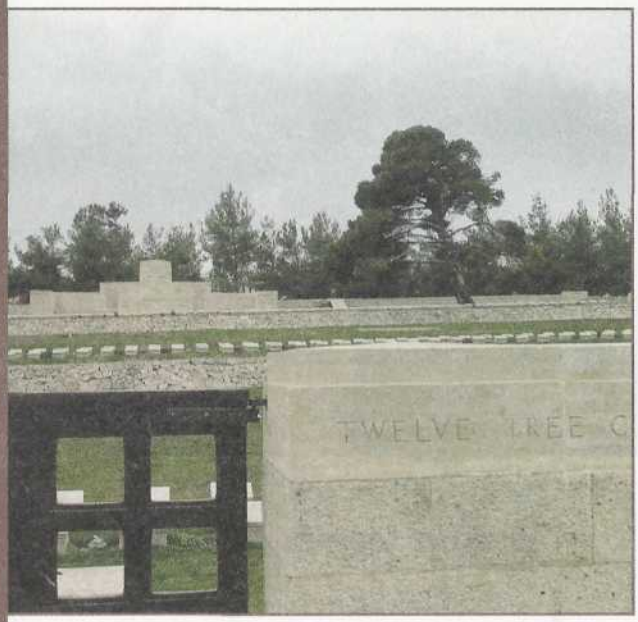

12 Çam Korusu

Karayolu, ormanlık araziden geçerken Zığındere'yi sol tarafta bırakıyor ve kuzeydoğu istikametinde Twelve Tree Copse Mezarlığı'na yöneliyor. Mezarlık adını, muharebeler sırasında burada bulunan 12 çam ağacından alıyor. 1919 yılında burada birleştirilen küçük mezarlıklarla birlikte, Twelve Tree Copse'un alanı 8500 metrekareye çıkmış. Mezarlıkta 3359 asker yatıyor. Bunlardan 1313'ü İngiliz, 12'si Avustralyalı, 80'i Yeni Zelandalı, 1'i Hintli, 1'i Seylanlı. 1953 kişinin kimliği belirlenememiş. Mezarlık içinde ayrıca bir Yeni Zelanda Anıtı bulunuyor. Anıtta 2. Kirte Savaşı'nda ve ağustos ayında bu cephede ölen Yeni Zelandalı askerler anılıyor. Muharebeler sırasında yıkılan çam ağaçlarının yerine, mezarlık oluşturulurken yenileri dikilmiş. Mezarlık aynı zamanda muharebeler sırasındaki İngiliz cephe hattının üzerinde bulunuyor.

Son Ok Anıtı

Karayolu 1 km. sonra Alçıtepe'nin öbür tarafına çıkıyor. Köy tarafına değil, sola döndükten sonra, 300 metre ileride, yolun solunda görülen anıt Son Ok Anıtı.

3 metre yüksekliğindeki anıt 1948'de yapılmış. Anıt, 3. Kirte Muharebesi'nde ölenleri anmak amacıyla inşa edilmiş. Anıtın hemen yanında da sayısı belli olmayan şehitler yattığı belirtilmektedir.

4-6 Haziran 1915 tarihinde meydana gelen 3. Kirte Muharebesi sonrasında, Müttefik güçlerin Alçıtepe'yi zaptetme düşünceleri pratik olarak sona erdi.

Bu muharebede 7000'e yakın zayiat veren Fransız ve İngilizler, bu tarihten sonra cephe hücumlarından vazgeçtiler ve daha pozisyonel ve bölgesel taarruz planları uygulamaya başladılar.

3. Kirte Muharebesi'nde Türkler de 5 bin civarında zayiat verdi.

Zığındere'nin Sonundu

Son Ok'tan sonra Nuri Yamut'a giden yol üzerinde, 500 metre kadar sonra, yolun aniden derinleştiği noktada bulunan şehitlik, Zığındere muharebelerinde ölen askerlerin anısına yapılmış sembolik bir şehitliktir.

Şehitliğin girişindeki panoda, Müttefik donanmasının 28 Haziran günü bu noktayı nasıl bombaladığından hareketle çeşitli iddialar dile getirilmektedir. Muharebeler sırasında yaralı sargı yerleri ve sıhhi yardım istasyonlarının bulunduğu bu mevkide, düşman ateşiyle ölen 2. ve 7. Tümen askerlerinin şehit olduğu anlatılmaktadır.

Şehitliğin içindeki anıt da Kemal Bey'in anısına dikilmiştir. Uzmanlara göre gerek şehitlikle ilgili anlatılanlar gerekse verilen rakamlar şüphe götürür.

Şehitlerin Anısına

Son ziyaret noktası olan anıt, Sargıyeri Şehitliği'ndan 2 km. uzaklıkta, karayolunun bitiminde yer alıyor. 1943 yılında, bölgedeki 2. Kolordu Komutanı tarafından Zığındere'de şehit düşen Türk askerlerine ithafen yaptırılan anıt, yine onun adını taşıyor, İngilizlerin Fusilier Bluff olarak adlandırdıkları bu nokta, aynı zamanda en ileri Müttefik ilerleme noktası, iki taraf arasındaki cephe hattı buradan başlıyor ve güneydoğuya doğru inerek Kerevizdere ağzında sonlanıyordu. Anıtın bulunduğu mevkii tutan İngilizlerle, hemen karşısındaki Zığmdere'nin kolu Keçidere'yi tutan Türk askerleri arasındaki mesafe 60 metreye kadar iniyordu. Bu dar ara bölge, lağım muharebelerinin yoğunlaştığı yerdir. Cephenin bu kısmında 28 Haziran- 5 Temmuz tarihleri arasında yaşanan Zığındere muharebeleri belirleyici olmuş, 14 bin Türk askeri ölmüş ya da savaş dışı kalmış; ama İngilizlerin ilerleyişini durdurmuştur.

3. Köklere Hastane Şehitliği, 4. Kabatepe Tanıtma Merkezi, 5. Kemalyeri Kitabesi, 6. Conkbayırı Atatürk Anıtı, 7. Atatürk'ün Saatinin Kırıldığı Yer, 8. Conkbayırı Nazif Çakmak Anıtı, 9. Chunuk Bair Yeni Zelanda Ulusal Anıtı, 10. Chunuk Bair Mezarlığı ve Anıtı, 11. Conkbayırı Mehmetçik Kitabeleri, 12. Kocaçimentepe Bakı Terası, 13. The Farm Mezarlığı, 14. Düztepe Siperleri, 15. Mesudiye Topu, 16. Baby 700 Mezarlığı, 17. Arıburnu Yarları, 18. Walker's Ridge Mezarlığı, 19. The Nek Mezarlığı, 20. Mehmet Çavuş Anıtı, 21. 57. Piyade Alayı Şehitliği ve Anıtı, 22. Quinn's Post Mezarlığı, 23. Yüzbaşı Mehmet Şehitliği, 24. Yarbay Hüseyin Avni Bey Mezarı, 25. Courtney's ve Steel's Post Mezarlığı, 26. 4th Battalion Parade Ground Mezarlığı, 27. Johnston's Jolly Mezarlığı, 28. Kırmızısırt Siperleri, 29. Shell Green Mezarlığı, 30. Lone Pine Mezarlığı ve Anıtı, 31. Kanlısırt Kitabesi, 32. Mehmetçiğe Derin Saygı Anıtı, 33. Beach Mezarlığı, 34. Shrapnel Valley Mezarlığı, 35. Plugge's Plateau Mezarlığı, 36. Arıburnu 27. Alay Kitabesi, 37. Anzac Koyu, 38. Anzac Koyu Kitabesi, 39. Arıburriu Mezarlığı, 40. Anzac Tören Alanı, 41. Canterbury Mezarlığı, 42. No. 2 Outpost Mezarlığı, 43. New Zealand No.2 Outpost Mezarlığı, 44. Embarkation Pier Mezarlığı

45. 7th Field Ambulance Mezarlığı, 46. Damakçılık Bayırı Kitabesi, 47. Hill 60 Mezarlığı ve Anıtı, 48. Green Hill Mezarlığı, 49. Hill 10 Mezarlığı, 50. Lala Baba Mezarlığı, 51. Büyük Kemikli Kitabesi, 52. Azmak Mezarlığı, 53. Kireçtepe Jandarma Anıtı, Şehitliği ve Kitabesi, 54. Yusufçuktepe Kitabeleri, 55. Küçük Anafarta Topları, 56. Yarbay Halit Bey ve Yarbay Ziya Bey Mezarlığı, 57. Üstğm. Halid Efendi ve Astğm. Ali Rıza Efendi Mezarları, 58. Üstğm. Hasan Tahsin ve Alay Müftüsü Mezarları

KAYNAKLAR

Phil Taylor and Pam Cupper, *Gallipoli -a Battle- Field Guide,* Kangaroo Press, 1989.

Mas and Mrs. Holt, *Battlefield Guide Gallipoli,* Leo Cooper, 2000

Ekrem Boz, *Adım Adım Çanakkale Savaş Alanları,* Olay Gazetesi, 1998.

Gelibolu Yarımadası Barış Parkı Uluslararası Fikir ve Tasarım Yarışması Katalogu.

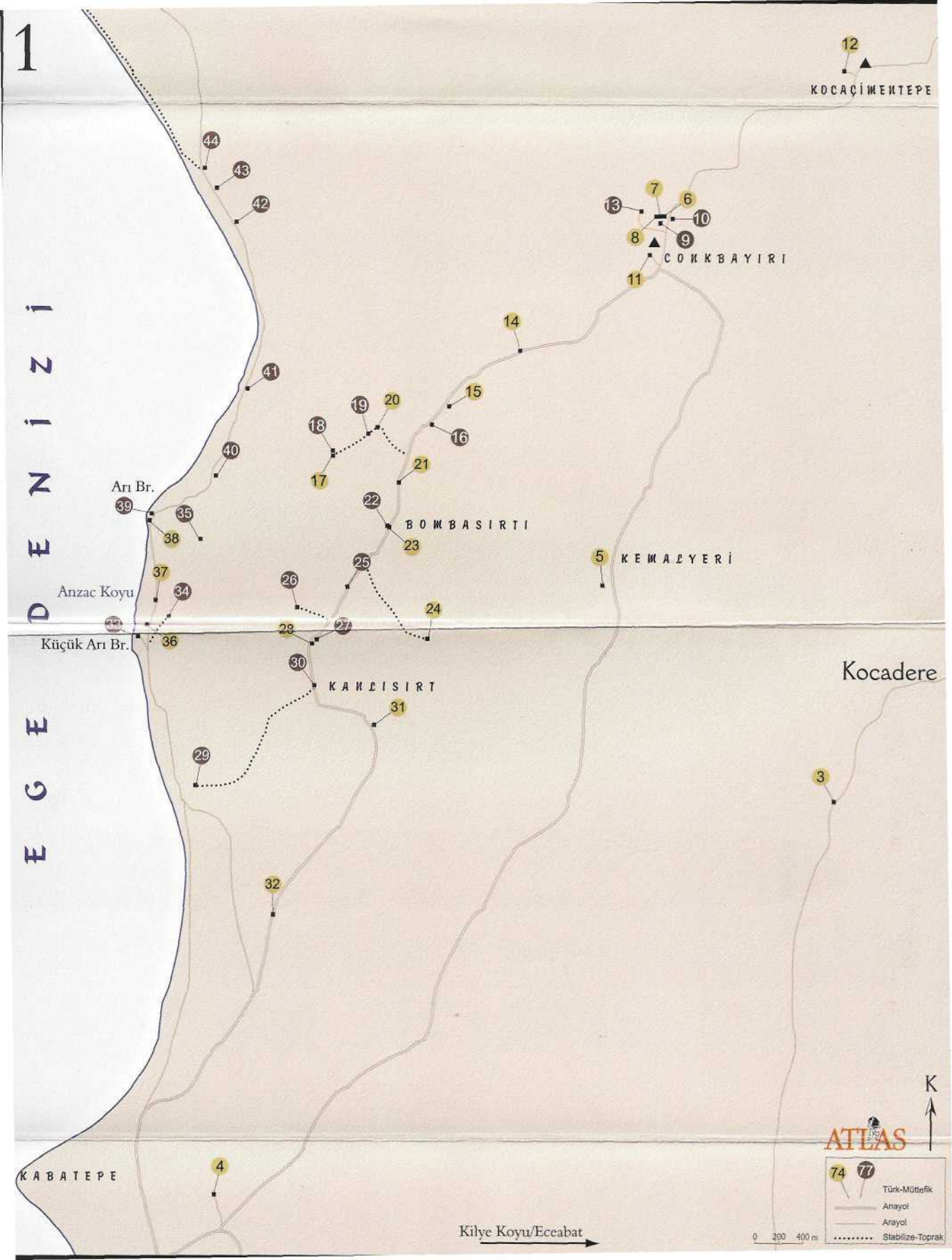
1
EGE DENİZİ
KOCAÇİMENTEPE
ÇONKBAYIRI
BOMBASIRTI
KEMALYERİ
KAKLISIRT
Arı Br.
Anzac Koyu
Küçük Arı Br.
Kocadere
KABATEPE
Kilye Koyu/Eceabat
K
ATLAS
Türk-Müttefik
Anayol
Arayol
Stabilize-Toprak
0 200 400 m

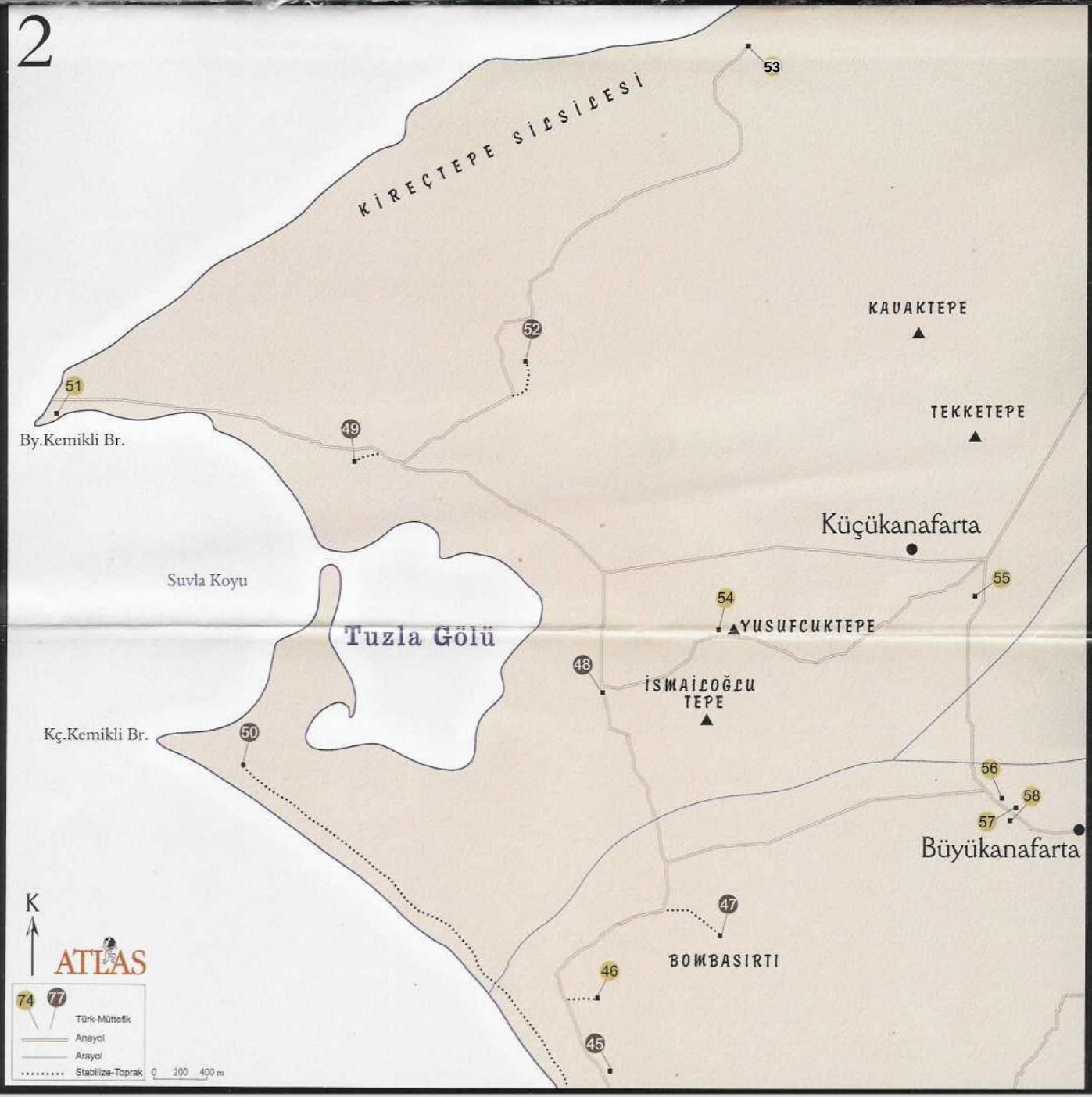
2
KİREÇTEPE SİLSİLESİ
53
KAVAKTEPE
52
51
TEKKETEPE
By.Kemikli Br.
49
Küçükanafarta
Suvla Koyu
55
54
YUSUFCUKTEPE
Tuzla Gölü
48
İSMAİLOĞLU TEPE
Kç.Kemikli Br.
50
56
58
57
Büyükanafarta
K
47
BOMBASIRTI
46
45
ATLAS
74
77
Türk-Müttefik
Anayol
Arayol
Stabilize-Toprak
0 200 400 m

3

70. Mülazım Şani Mustafa Efendi Mezarı, **71.** Salim Mutlu Müzesi, **72.** Çanakkale Savaşları Galerisi, **73.** Mareşal Fevzi Çakmak Anıtı, **74.** Kaymakam Hasan Bey Anıtı, **75.** Çanakkale Şehitleri Abidesi, **76.** Fransız Topları, **77.** Fransız Mezarlığı ve Anıtı, **78.** Skew Bridge Mezarlığı, **79.** Redoubt Mezarlığı, **80.** İlk Şehitler Anıtı, **81.** Seddülbahir Cephanelik Şehitliği, **82.** Seddülbahir Kalesi, **83.** Doughty-Will Mezarı, **84.** Cape Helles Anıtı, **85.** Yahya Çavuş Şehitliği ve Anıtı, **86.** Ertuğrul Tabya, **87.** V Beach Mezarlığı, **88.** Lancashire Landing Mezarlığı, **89.** Pink Farm Mezarlığı, **90.** Twelve Tree Copse Mezarlığı ve Anıtı, **91.** Son Ok Anıtı, **92.** Sargıyeri Şehitliği ve Anıtı, **93.** Zığındere Nuri Yamut Anıtı

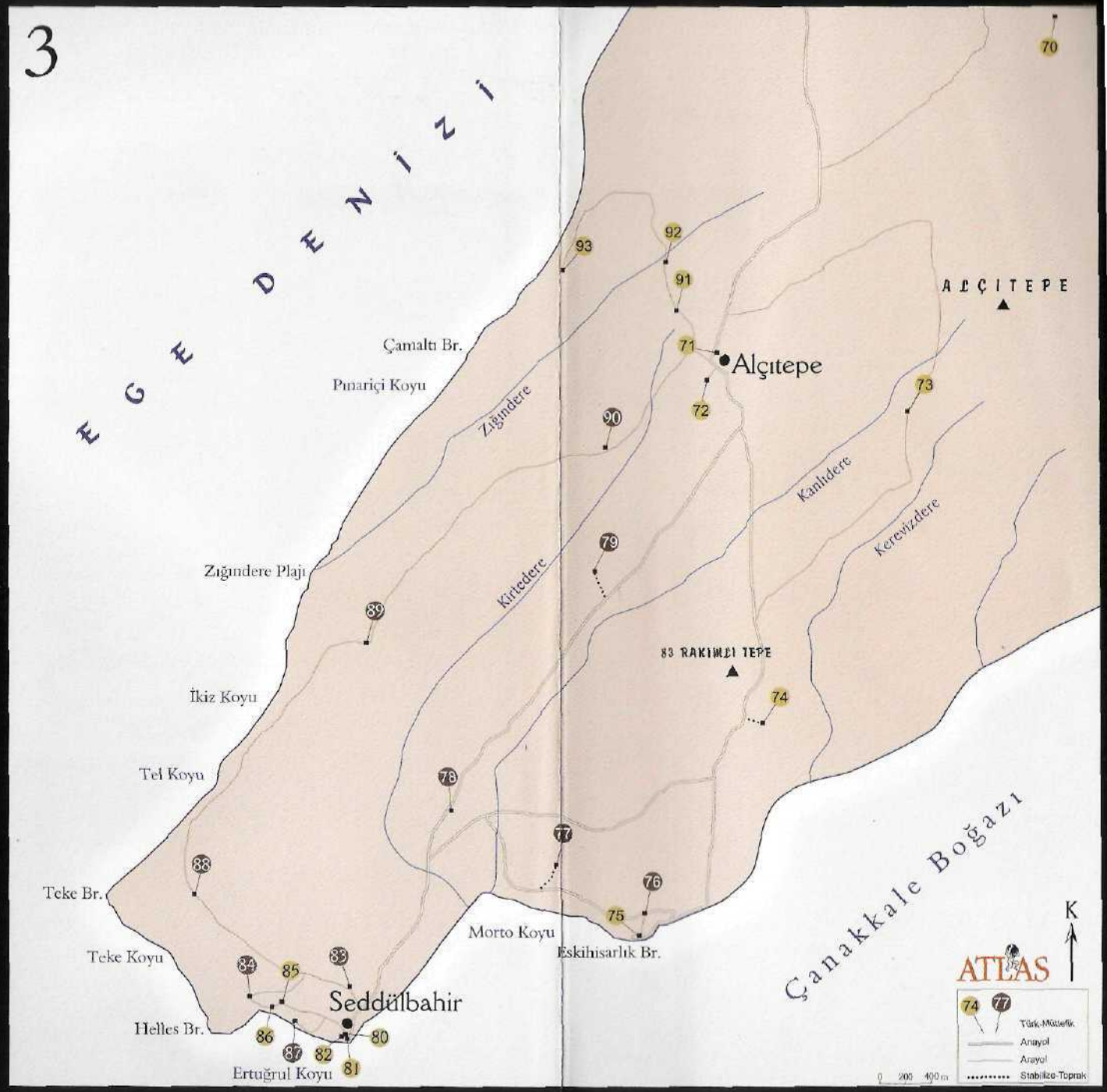

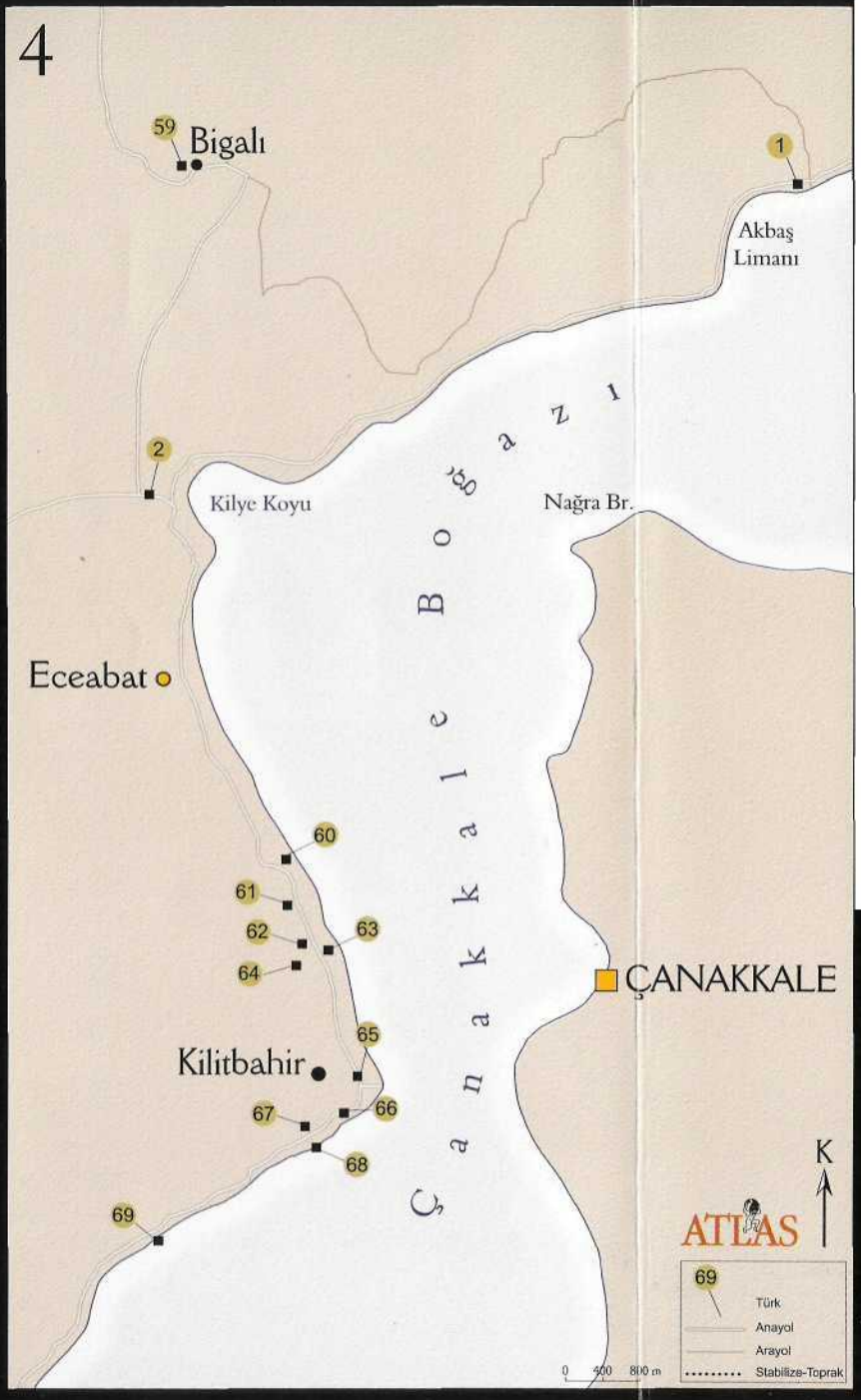

1. Akbaş Şehitliği ve Anıtı, **2.** Kilye Koyu Ana Tanıtım Merkezi, **59.** Atatürk Evi, **60.** Eceabat Yüzbaşı Şehitliği, **61.** Çamburnu Şehitler Anıtı, **62.** İsimsiz Topçu Yüzbaşı Şehitliği, **63.** İstihkâm Yüzbaşı Tahir Bey Anıtı, **64.** "Dur Yolcu" Yazısı, **65.** Kilitbahir Kalesi, 66. Namazgâh Tabyası, **67.** Mecidiye Şehitliği ve Anıtı, **68.** Seyit Onbaşı Anıtı, **69.** Havuzlar Şehitliği ve Anıtı